

”LAPSET OVAT LAPSIA”

Oppilashuollon näkemyksiä paperittomista lapsista pääkaupunkiseudun perusasteen kouluissa

Tiina Pyykkö ja Päivi Uurainen
Opinnäytetyö, syksy 2016
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosionomi (AMK)

TIIVISTELMÄ

Pyykkö, Tiina ja Uurainen, Päivi. Lapset ovat lapsia: Oppilashuollon näkemyksiä paperittomista lapsista pääkaupunkiseudun perusasteen kouluissa. Helsinki, syksy 2016, 62, 1 liite. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma, sosionomi (AMK).

Tämän opinnäytetyön tarkoitus oli tutkimuksen avulla tuottaa tietoa paperittomien lapsien tilanteesta ja tuen tarpeesta peruskouluissa. Opinnäytetyön tavoitteena oli, lisätä oppilashuollon ymmärrystä paperittomuudesta ja sitä kautta auttaa heitä tukemaan oppilaita paremmin koulunkäynnissä. Paperittomalla tarkoitamme tässä opinnäytteessä henkilöä, joka on tullut maahan luvatta tai jolla ei ole virallista oleskelulupaa. Paperittomien oleskelu maassa tapahtuu viranomaisen tietämättä tai ilman viranomaisen lupaa.

Laadullisen tutkimuksen aineisto koottiin haastattelemalla seitsemää Espoon, Vantaan ja Helsingin oppilashuolloissa työskentelevää työntekijää. Haastateltavana oli perusasteen koulujen psykologeja, kuraattoreita ja terveydenhoitaja. Haastattelut toteutettiin touko-kesäkuussa 2016. Opinnäytetyön työelämän yhteistyökumppaneina toimivat Espoon, Vantaan ja Helsingin koulutoimet.

Haastatteluissa kävi ilmi, että paperittomuus oli useimmille haastateltaville melko tuntematon ilmiö. Haastatteluiden myötä haastateltavat havahtuivat ilmiön olemassaoloon ja lopulta osasivat kertoa omakohtaisia kokemuksiaan paperittomien oppilaiden kohtaamisista. Kaikissa haastatteluissa nousi kuitenkin selvästi esiin oppilashuollon myönteinen asenne paperittomien lasten koulutusta kohtaan. Koulun nähtiin lisäävän hyvinvointia ja mahdollistavan oppimisen lisäksi muidenkin oppilashuollonpalveluiden saamisen. Näiden palveluiden merkitys on paperittomille lapsille erittäin suuri, sillä heidän oikeutensa muihin palveluihin on rajattua.

Haastatteluaineisto ja tämä opinnäytetyö liitetään osaksi tutkija Marja Katiskon Mahdollisuuksina ja uhkakuvina kunnissa -tutkimusta. Katiskon tutkimuksen tarkoitus on kartoittaa tulevaisuuden kuvia, joita paperittomien henkilöiden lukumäärällinen lisääntyminen aiheuttaa.

Asiasanat: paperittomuus, maahanmuutto, peruskoulu, skenaariomenetelmä, kvalitatiivinen tutkimus, ihmisoikeudet

ABSTRACT

Pyykkö, Tiina and Uurainen, Päivi. Student welfare service view on undocumented children in primary school at Helsinki metropolitan area. Helsinki, Autumn 2016, 62 p., 1 appendix Language: Finnish. Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services. Degree: Bachelor of Social Services

The purpose of this thesis was to produce information about undocumented children's situation and need for support in primary school. Aim was to improve the student welfare services' understanding of undocumented immigrants and thereby help them support undocumented immigrants in their schooling. In this thesis, "undocumented immigrant" means a person who has entered the country without permission or does not have an official residence permit. Undocumented immigrants stay in the country without the knowledge or permission of the authorities.

The data for this qualitative research was collected by interviewing seven people who work in student welfare services in Espoo, Vantaa and Helsinki. The interviewees work in comprehensive schools as a school psychologists, school social workers and one as a school nurse. The interviews were conducted from May to June 2016. The working life partners for this thesis are the municipal educational administration of Espoo, Vantaa and Helsinki.

Interviews showed that the interviewees were quite unfamiliar with the concept of undocumented immigrants. The interviews made the interviewees think about the phenomenon, and in the end, they even shared personal experiences on encountering undocumented schoolchildren. All in all, the interviews showed that the people working in student welfare services have a clearly positive attitude towards the education of undocumented children. Going to school was considered to be a chance to improve the children's welfare and make it possible for them to not only receive education but other services too. The significance of student welfare services is great for undocumented children, because they have limited access to other services.

The interview data and this thesis will form a part of researcher Marja Katisko's study called "As possibilities and threats in municipalities" ("Mahdollisuuksina ja uhkakuvin kunnissa"). The aim of Katisko's study is to chart prospects that are created by the increase amount of undocumented immigrants.

Keywords: undocumented, immigration, comprehensive school, qualitative research, human rights

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	6
2 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	8
2.1 Paperittomuus Suomessa	9
2.2 Paperittoman lapsen oikeudet	11
2.3 Paperiton lapsi peruskoulussa.....	13
2.3.1 Perusopetus.....	14
2.3.2 Oppilashuolto	15
2.4 Maahanmuuttajana koulussa.....	16
3 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT JA AIEMMAT TUTKIMUKSET	18
3.1 Tulevaisuustutkimus ja skenaariotyöskentely	18
3.2 Tuntemattomat-tutkimus.....	19
3.3 Mahdollisuuksina ja uhkakuvina kunnissa -tutkimus	20
3.4 Muut keskeiset tutkimukset paperittomuudesta	21
4 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TARKOITUS.....	24
5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	25
5.1 Tutkimusmenetelmä	25
5.2 Teemahaastattelu.....	26
5.3 Aineiston keruu ja analyysi	27
5.4 Tutkimuksen eettisyys	29
5.5 Tutkimuksen luotettavuus.....	29
6 TUTKIMUSTULOKSET	31
6.1 Paperittomuus ilmiönä perusasteen kouluissa	31
6.2 Paperittomuuden vaikutus koulunkäyntiin	38
6.3 Tulevaisuuden uhat ja mahdollisuudet	44
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	48
8 POHDINTA	51

LÄHTEET.....	54
Liite: Teemahaastattelurunko.....	62

1 JOHDANTO

Suomeen tuli vuoden 2015 aikana ennätyselliset 32 476 turvapaikanhakijaa. Kansainvälisesti vertailtuna lukumäärä ei ole kovin suuri, mutta on lähes kymmenkertainen edellisen vuoden määrään nähden ja siksi merkittävä. Turvapaikanhakijoiden määrän kehitystä on ollut vaikeaa ennustaa luotettavasti. (Maahanmuuttovirasto vuosikertomus 2015.) Turvapaikanhakijoiden määrä on tasoittunut vuonna 2016 ja elokuuhun mennessä hakijoita on ollut 4159 (Maahanmuuttovirasto 2016 a).

Opinnäytetyön aiheena ovat paperittomat lapset pääkaupunkiseudun perusasteen kouluissa. Koulujen näkökulma paperittomiin lapsiin osoittautui kiinnostavaksi, sillä se vaikuttaa edelleen olevan ainoa virallinen taho, joka tarjoaa kaikille lapsille mahdollisuuden toimia tasavertaisena toimijana yhteiskunnassa. Paperittomuuden oletettu lisääntyminen on globaali ilmiö, jonka vaikutukset tulevat näkymään turvapaikanhakijoiden määrän kasvun myötä. Tutkittua tietoa paperittomista lapsista ei kuitenkaan löytynyt, mikä lisäsi kiinnostusta aiheen valintaan. Tilastoja ja tutkittua tietoa löytyy maista, jossa paperittomien määrä on suuri, kuten Amerikan Yhdysvalloista (Katisko 2016).

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on tutkimuksen avulla tuottaa tietoa paperittomien lapsien tilanteesta ja tuen tarpeesta peruskouluissa. Opinnäytetyön tuottaman tiedon on tavoite lisätä oppilashuollon ymmärrystä paperittomuudesta ja sitä kautta auttaa heitä tukemaan oppilaita paremmin koulunkäynnissä.

Tutkimuksen tuottama aineisto tulee osaksi tutkija Marja Katiskon Mahdollisuuksia ja uhkakuvia kunnissa -tutkimusta, jonka tavoitteena on kartoittaa mahdollisia ja todennäköisiä tulevaisuudenkuvia, joita paperittomien henkilöiden ja perheiden lukumäärällinen lisääntyminen aiheuttaa pääkaupunkiseudun kunnissa. Tutkimus on jatkoa vuonna 2015 aloitetulle tutkimushankkeelle, jossa selvitettiin keitä paperittomat ovat ja miten he näkyvät kuntien ja seurakuntien työntekijöiden arjessa.

Tätä laadullista tutkimusta varten haastateltiin seitsemää (n=7) oppilashuollon henkilökunnan edustajaa Helsingistä, Espoosta ja Vantaalta. Laadullinen tutkimus on tehty teemahaastattelun keinoin, jolloin haastattelutilanteista on saatu mahdollisimman keskustelevia. Tutkimuskysymyksiä olivat 1) miten paperittomuus ilmiönä näyttäytyy kouluissa 2) miten paperittomuus vaikuttaa lasten koulunkäyntiin sekä 3) minkälaisia uhkia ja mahdollisuuksia oppilashuollon henkilöstö näkee paperittomien lasten tulevaisuudessa. Pääkaupunkiseutu valikoitui tutkimuksen alueeksi suuren maahanmuuttajaväestömäärän vuoksi. Helsingin, Espoon ja Vantaan asukkaista 13–15 % on maahanmuuttajataustaisia (Tilastokeskus 2014). Paperittomuus koettiin vaikeaksi aiheeksi oppilashuollon haastatteluissa, eikä paperittomien lasten koulunkäyntiä pidetty todennäköisenä.

2 TUTKIMUKSEN TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Paperiton käsite on kiistanalainen ja siitä on olemassa useita eri määritelmiä ja tulkintoja. Paperittomalla tarkoitetaan henkilöä, joka on tullut maahan luvatta tai jolla ei ole virallista oleskelulupaa (Himanen & Könönen 2010, 54). Paperittoman oleskelu maassa tapahtuu ilman viranomaisen lupaa tai ilman, että viranomaisen on siitä tietoinen. Pelkkä passin tai muun henkilöllisyystodistuksen puuttuminen ei tee ihmisestä automaattisesti paperitonta. (Paperittomat-hanke i.a.a.)

Eurostatin tilastojen mukaan vuoden 2015 marraskuun loppuun mennessä EU-alueella oli yhteensä 625 565 laitonta maassa olijaa. Suomen osuus tästä luvusta oli 2930 henkilöä. Vertailukohtana mainittakoon Ruotsi, jossa oleskeli samaan aikaan 72 832 paperitonta henkilöä. (Eurostat 2015.)

Leppäkorven (2011, 182) mielestä on erikoista yrittää hallita vain yhdellä termillä kaikkia niitä ihmisiä, jotka tavalla tai toisella rikkovat vain heitä, ei-kansalaisia koskevia asetuksia ja lakeja. Leppäkorpi kyseenalaistaa sen, pitäisikö paperittomuusilmiötä käsitellä yleensä olleenkaan irrallisena käsitteenä. Vai olisiko luontevampaa käsitellä sitä vain yleisesti epävarmassa tilanteessa ja riistolosuhteissa olevia ihmisiä koskevana käsitteenä.

Terveysten- ja hyvinvoinnin laitos (2015) määrittelee käsitteen paperiton seuraavasti: paperiton on henkilö, joka on maassa ilman oleskelulupaa ja on tullut muualta kuin EU- tai Eta-valtiosta tai Sveitsistä. Henkilön oleskelulupa on umpeutunut ja siksi maahantulo tai maassa oleskelu ei ole luvallista. Paperiton voi olla myös EU-kansalainen, jonka tilapäinen maassa oleskelu on luvallista, mutta jolla ei ole vakuutusturvaa sairauden tai sairaanhoidon varalle.

Joissakin määritelmissä paperittomuuskäsitteeseen sisällytetään myös henkilöt, jotka oleskelevat maassa laillisesti, mutta tekevät töitä ilman siihen oikeuttavaa lupaa, eli ovat niin sanotun harmaan talouden piirissä. Paperittomuuteen liittyy riski, että henkilö voi joutua ihmiskaupan uhriksi tai orjuuden kaltaisiin työoloi-

hin. Suomessa viranomaiset käyttävät yleensä termiä *laiton maahanmuutto*, kun taas EU-komissio käyttää nimitystä *säätelemätön maahanmuutto*. Kansalaisjärjestöt puhuvat yleensä *dokumentoimattomasta*, *sääntelemättömästä maahanmuutosta* tai *paperoimattomuudesta*. Paperittoman elämää hallitsee tieto siitä, että palauttaminen lähtömaahan on periaatteessa mahdollista, milloin tahansa. Tämä vaikuttaa suuresti henkilön asemaan yhteiskunnassa, yksilön valinnanmahdollisuuksiin ja hänen tilaansa toimia. Paperittomuus koetaan olevan väliaikainen lyhytkestoinen tila, joka päättyy henkilön poistuessa Suomesta. (Vuorikuru 2012, 46–47; Leppäkorpi 2011, 101.)

Alaikäisten lasten paperittomuuskäsitettä on myös haastavaa määritellä. Osa lapsista syntyy Euroopassa, osa tulee vanhempien mukana maahan. Perheenyhdistämisprosessissa voi käydä myös niin, että kaikkia lapsia ei välttämättä tunnusteta tai tunnusteta perheen jäseniksi ja näin he voivat päätyä niin sanotusti ”maan alle”. Alaikäinen voi jäädä myös järjestelmän ulkopuolelle siksi, että hän ei yleensä omatoimisesti osaa hakea turvapaikkaa. (Leppäkorpi 2011, 106.)

Tässä opinnäytetyössä tarkoitamme käsitteellä paperiton henkilöä, joka on tullut maahan luvatta tai hänellä ei ole virallista oleskelulupaa. Tällainen henkilö voi olla kielteisen turvapaikkapäätöksen saanut henkilö tai viisumin umpeuduttua maassamme oleskeleva henkilö. On mahdollista, että paperittomalla henkilöllä ei ole minkäänlaisia dokumentteja itsestään.

2.1 Paperittomuus Suomessa

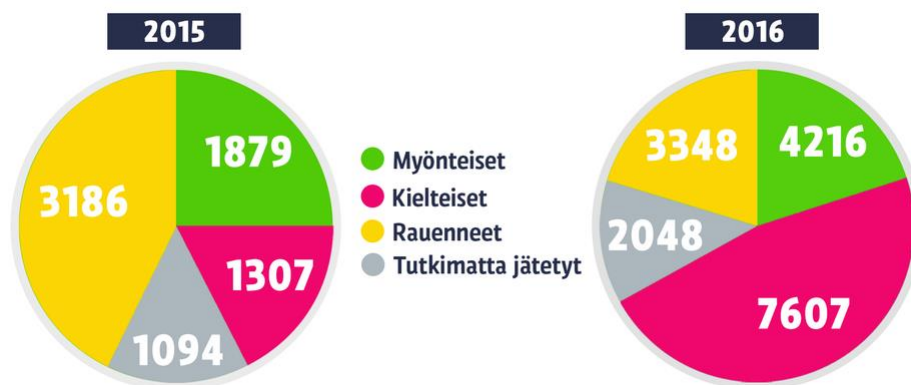
Suomessa ilman oleskelulupaa olevien ulkomaalaisten määrää on vaikea arvioida. He ovat yleensä yksittäistapauksia, joiden tarve elää maan alla eli viranomaisilta näkymättömissä on yleensä lyhytaikaista. Eri tahojen ehdottamat arviot paperittomien määrästä vaihtelevat sadoista muutamaan tuhanteen henkilöön. (Terveiden ja Hyvinvoinnin laitos 2015; Leppäkorpi 2011, 182.) Lukumäärät eivät kuitenkaan anna todellista tietoa paperittomista tai julkisiin palveluihin osallistumattomista henkilöistä. Lukumäärillä on tänä vuonna suurempi merkitys

kuin aikaisempina vuosina, koska Euroopan pakolaiskriisin myötä vuonna 2015 turvapaikanhakijoiden määrä on monikertaistunut. (Katisko 2016.)

Suomeen ei välttämättä jäädä asumaan paperittomana maamme vaikeiden asumisolosuhteiden, kuten kalliiden asuntojen ja sääolosuhteiden takia. Myös verkostojen puuttumien ajaa paperittoman helposti vaihtamaan maata. Vaikka paperittomuus koettaisiin maassamme vielä marginaalisena ilmiönä, voidaan se nähdä vakavana uhkana, joka on osin jo toteutunut. Tosin se on toteutunut enemmänkin yksilöllisinä katastrofeina, kuin terrorismina tai lisääntyneenä rikollisuutena. (Leppäkorpi 2011, 182–183.)

Poliisin tilastojen mukaan vuonna 2014 Suomessa tavattiin noin 3 000 laittomasti maassa oleskelevaa henkilöä. Poliisin tilastoima luku sisältää myös henkilöt, jotka ovat myöhemmin hakeneet turvapaikkaa tai muuta oleskelulupaa ja näin ollen laillistaneet oleskelunsa. Vuoden 2015 aikana Suomeen jätti turvapaikkahakemuksen yli 30 000 henkilöä. Poliisin arvion mukaan noin 30–40% turvapaikkaa hakevista saa oleskeluluvan Suomesta. (Poliisihallitus 2015.) Poliisihallituksen antama luku on osoittanut jopa liian optimistiseksi, sillä vuonna 2015 maahanmuuttoviraston tilastojen mukaan vain 25 % kaikista hakemuksen jättäneistä sai lopulta myönteisen päätöksen (Maahanmuuttovirasto 2016 b). Vaikeaa on kuitenkin arvioida, kuinka moni heistä päätyy jäämään maahan ilman oleskelulupaa (Poliisihallitus 2015).

Paperittomuuden todennäköiseen lisääntymiseen on havahduttu myös suomalaisessa mediassa. Paperittomuutta käsitellään ilmiönä, mutta myös siihen johtavia päätöksiä nostetaan esiin. Vuonna 2015 saapuneiden turvapaikanhakijoiden turvapaikkapäätökset alkavat valmistua. Niiden myötä iso osa tulijoista joutuu kohtaaman kielteisen päätöksen aiheuttamat seuraukset. Maahanmuuttoviraston tilastojen mukaan turvapaikkapäätöksistä 7607 on ollut kielteisiä vuonna 2016. (Kuvio 1.)

KUVIO. 1 Turvapaikkapäätökset (Yle-Uutiset, 2016)

Turvapaikanhakija tarkoittaa henkilöä, joka hakee oleskeluoikeutta tai suojelua vieraasta maasta (Infopankki, 2016). Turvapaikkaa hakevalle henkilölle voidaan antaa pakolaisstatus, kielteinen päätös tai oleskelulupa (Lähteenmäki 2013, 8). Suomessa henkilölle, jolla ei ole ollut oleskelulupaa, mutta jota ei ole voitu käännyttää on myönnetty tilapäinen oleskelulupa. Tähän tuli kuitenkin muutos vuoden 2015 lakiuudistuksissa. Ulkomaalaislaki (2004/301) muuttui niin, että tilapäistä lupaa ei enää myönnetä, ellei ihminen ole itsenäisesti yrittänyt poistua maasta. Vastaanottolakia kiristettiin myös niin, että vastaanottokeskuksilla on lupa poistaa keskuksista kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneet henkilöt. Maahanmuuttoviraston laintulkintaohjeessa todetaan kuitenkin poikkeus lapsiperheiden kohdalla. Lapsella on oikeus jäädä vastaanottokeskukseen, vaikka vanhemmat saisivat kielteisen päätöksen. Pakolaisneuvonta ry:n lakimies Heli Aali toteaa, tämän ohjeen olevan karua kieltä, koska sen pohjalta lapsi voidaan erottaa vanhemmistaan lapsen edun nimissä. (Vasantola 2016.)

2.2 Paperittoman lapsen oikeudet

Euroopan ihmisoikeuskomissaari Thomas Hammarberg toteaa Mervi Leppäkorven (2011, 106) kirjassa, *Asiaton oleskelu kielletty*, että maahanmuuttajalapsen ovat tämän päivän haavoittunein ihmisryhmä Euroopassa. Hän kokee, että lapset, jotka elävät erossa perheestään ovat erityisen riskialttiissa asemassa. Hammarberg toteaa, että tämä lapsiryhmä on Euroopalle haaste niiden humanitaaristen periaatteiden näkökulmasta, joita edustamme.

EU-lainsäädäntö rotujen välisestä yhdenvertaisuudesta kieltää rodusta tai etnisestä alkuperästä johtuvan syrjinnän. EU-kansalaisella on oikeus päästä mukaan hyvinvointijärjestelmään, koulutukseen, sosiaaliturvaan ja työllisyyteen. (FRA 2015 a, 51.) EU-lainsäädännön artiklan 14 mukaan kaikilla on oikeus koulutukseen. Artiklan mukaan kaikilla tulee olla mahdollisuus saada maksutta opipalvelvollisuuden mukainen koulutus. (FRA 2015 a, 141.)

EU suojelee maahanmuuttajalasten oikeutta päästä koulutukseen. Opiskelijadirektiivi (2014/114) säätelee kolmannen maan kansalaisten ehtoja opiskelun, opiskelijavaihdon ja palkattoman harjoittelun tai vapaaehtoistyön osalta. (FRA 2015 a, 144.) Lapsen oikeus terveyteen on sosiaalinen perusoikeus EU:ssa, joka on suojattu kansainvälisessä ja Euroopan ihmisoikeuslainsäädännössä. Keskeiset velvoitteet liittyen tähän oikeuteen koskevat kaikkia, riippumatta heidän asemastaan siirtolaisena. (FRA 2015 b, 6.)

Suomessa jokaisella lapsella on oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Oikeus on turvattu jokaiselle ihmiselle kuuluvana oikeutena Suomen perustuslaissa (1999/731) ja Suomea velvoittavissa ihmisoikeussopimuksissa. Tämä oikeus koskee siis myös henkilöitä, jotka oleskelevat maassamme ilman oleskelulupaa. Vaikka lapsien oikeus maksuttomaan perusopetukseen on turvattu perustuslaissa, se mihin lapsella on oikeus ja se, mihin opetuksen järjestäjällä on velvollisuus, ei aina ole yksiselitteistä väljän lainsäädäntömme takia. (Lahtinen 2011, 19.)

Yhdenvertaisuus on Suomen laissa keskeinen käsite. Perustuslain (1999/731) 6 § kieltää syrjinnän. Lapsille kuuluu pääsääntöisesti samat perusoikeudet kuin muillekin kansalaisille. Lasta tulisi kohdella yksilönä tasa-arvoisesti ja hänen tulisi saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Nämä velvoitteet sitovat lapsen asioista päättäviä viranomaisia ja muita tahoja sekä huoltajia. (Lahtinen 2011, 18.) Lapsen oikeudet –käsite sisältää lapsen ihmis- ja perusoikeudet, joilla on erityisesti merkitystä juuri koulun osalta, koska se on yksi lapsen keskeisin elämäalue. Oppilaan oikeuksien perustan muodostavat

perus- ja ihmisoikeudet, jotka on otettava huomioon kaikkia yksittäisiin oppilaisiin ja oppilasryhmiin liittyviä päätöksiä tehtäessä. (Hakalehto-Wainio 2012,43.)

Paperiton lapsi ei ole oikeutettu julkisen terveydenhuollon palveluihin, mikäli hänellä ei ole Suomessa kotikuntaa, tai jos häneen ei päde EU-lainsäädäntö tai kansainvälinen sosiaaliturvasopimus. Julkisessa terveydenhuollossa kiireetöntä hoitoa saadessaan, paperiton maksaa itse hoitonsa kaikki kustannukset. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2015.) Suomen terveydenhoitoa koskevan lainsäädännön mukaan oikeus terveyteen rajoittuu paperittomien siirtolaisten kohdalla ainoastaan kiireelliseen terveydenhuoltoon. Paperittomia siirtolaisia ja heidän terveydenhuoltoaan ei ole lainsäädännössä suoraan mainittu. (Paperittomat-hanke i.a.b.) Peruskouluissa käyvät lapset, myös paperittomat, ovat oikeutettuja käyttämään oppilashuollon terveystalouksia. Tämä lisää koulunkäynnin merkittävyyttä oppimisen lisäksi myös terveydenhuollon näkökulmasta. Haastatteluissa-kin nousi useaan kertaan esille ajatus siitä, että koulussa oleminen takaa sen, että lapsi on palveluiden piirissä.

Helsingin kaupunginhallitus päätti joulukuussa 2013 tarjota kiireellistä terveydenhoitoa kaikille paperittomille samaan hintaan kuin muille helsinkiläisille. Hallitus laajensi päätöksellään myös terveydenhuollon palveluita paperittomille lapsille ja raskaana oleville paperittomille. Tähän asti kunnassa terveydenhoito on ollut paljolti vapaaehtoisten lääkärien ja hoitajien varassa. (Kaupunginhallitus 2013.)

2.3 Paperiton lapsi peruskoulussa

Perusopetuksessa kasvatuksen ja opetuksen tavoite on tukea oppilaan kasvua tasapainoiseksi, kriittisesti ympäristöään arvioivaksi ja itsetunnon terveeksi yhteiskunnan jäseneksi. Luonnon, elämän ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen ovat opetuksen lähtökohtia. (Valtioneuvoston asetus 1435/2001.)

Kouluilla ei juurikaan ole kokemuksia ja käytäntöjä kohdattaessa paperittomia lapsia. Käytännössä koulumaailma aukeaa lapsille hankalasti, vaikka se on la-

kien puitteissa mahdollista. Asumisperusteinen sosiaaliturva, eli lapsien kouluun otto kunnassa olevan osoitteen perusteella ei välttämättä toteudu paperittomien lapsien osalta, koska heillä ei ole yleensä pysyvää osoitetta. (Leppäkorpi 2011, 107–108.)

2.3.1 Perusopetus

Jokaisella lapsella on perustuslain (1999/731) 16.1§:n mukaan subjektiivinen oikeus maksuttomaan perusopetukseen. Subjektiivisuus tarkoittaa, että henkilöllä on oikeus vaatia lakiin sisältyviä toimenpiteitä tai etuutta, eikä sen myöntämisen suhteen ole harkinnanvaraa.

Keskeiset perusopetusta koskevat lait ovat perusopetuslaki (1998/628), valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta (2001/1433), perusopetusasetus (1998/852) sekä opetushallituksen antamat perusopetuksen opintosuunnitelmat. Lakien ja säännöksiä keskiössä on kertoa kuka perusopetusta saa järjestää, mitkä ovat opetuksen keskeiset tavoitteet, keille opetusta järjestetään, kauan opetus kestää ja mitä siihen kuuluu sekä oppilaan velvollisuudet ja oikeudet. Opetusta koskevan lainsäädännön lähtökohtia ovat opetuksen joustavuus, oppilaan yksilöllisyys sekä kodin ja koulun yhteistyö. (Hakalehto-Wainio 2012, 38–39; Lahtinen 2011, 28.)

Perusopetuslaki (1998/628) käsitteenä kattaa koulun opetus- ja kasvatustyön sekä oppilaan kokonaisvaltaisesta hyvinvoinnista huolehtimisen. (Hakalehto-Wainio 2012, 132–133.) Koulutusta koskevien lakien mukaan koulutuksen järjestäjinä voi toimia kunta, kuntayhtymä, valtio ja yksityiset yhteisöt sekä säätiöt. Kunnat ovat lain mukaan velvollisia järjestämään perusopetusta kaikille kunnan alueella asuville oppivelvollisuusikäisille lapsille. Kunnan on mahdollista hankkia opetus myös joltain muulta perusopetuksen järjestämisluvan saaneelta taholta. (Lahtinen 2011, 19; Lahtinen & Lankinen 2010, 84.)

Opetushallitus toimii viranomaisena opetus- ja kulttuuriministeriön alaisuudessa. Se vastaa peruskoulutuksen kehittämisestä, seuraa koulutuksen järjestämistä, edistää koulutuksen tuloksellisuutta ja tekee opetussuunnitelman sekä tuntijaon. Opetushallitus päättää myös opetussuunnitelman perusteista, jonka pohjalta paikalliset opetuksen järjestäjät, kuten kunnat laativat omat opetussuunnitelmansa. (Lahtinen 2011, 34.) Opetushallituksen toimialaan kuuluu perusopetus, esiopetus, lisäopetus, maahanmuuttajille järjestettävä perusopetuksen valmistava opetus, koululaisten iltapäivä- ja aamutoiminta, lukiokoulutus, ammatillinen peruskoulutus sekä vammaisille järjestettävä kuntouttava ja valmentava opetus ja ohjaus. (Lahtinen & Lankinen 2010, 374.)

2.3.2 Oppilashuolto

Oppilashuollosta on säädetty subjektiivisena perusoikeutena perusopetuslain (1998/628) 31 a §. Oppilashuollon toiminnasta säädetään erikseen oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa (2013/1287). Lain tarkoituksena on edistää opiskelijoiden terveyttä, oppimista ja hyvinvointia, osallisuutta ja ehkäistä ongelmien syntymistä. Tavoitteena oppilashuollolla on myös opiskeluympäristön terveellisyys, hyvinvointi, turvallisuus, esteettömyys ja kodin ja oppilaitoksen välinen yhteistyö. Lain tarkoitus on myös turvata varhainen tuki sitä tarvitseville sekä oppilashuollon palveluiden yhdenvertainen saatavuus ja laatu.

Oppilashuollon tarkoituksena on opiskelijan hyvän psyykkisen ja fyysisen terveyden, oppimisen sekä sosiaalisen hyvinvoinnin edistäminen ja ylläpitäminen. Oppilashuoltoa toteutetaan ensisijaisesti ennaltaehkäisevänä koko oppilaitosta tukevana opiskeluhuoltona, mutta opiskelijoilla on myös oikeus yksilökohtaiseen oppilashuoltoon. Oppilashuollon palveluita ovat kuraattori- ja psykologipalvelut sekä opiskelu- ja kouluterveydenhuollon palvelut. (Oppilas- ja opiskelijahuollosta 2013/1287, 3§.) Lastensuojelu- ja kansanterveyslakien mukaiset palvelut ovat hallinnollisesti osa sosiaali- ja terveydenhuoltopalveluita, jotka integroidaan opetukseen (Lahtinen & Lankinen 2010, 299).

Oppilashuollon palveluiden tulee olla riittävät turvaamaan oppilaan asianmukainen koulunkäynti, huomioiden hänen erityiset tarpeensa. Oppilashuolto on kaikkien niiden palveluiden summa, joiden tulee toteutua, jotta lapsi voi nauttia oikeudestaan perusopetukseen. (Hakalehto-Wainio 2012, 245–246.) Oppilashuolto on moniammatillista yhteistyötä terveystyö-, opetus- ja sosiaalitoimen kesken, jotta oppilaan kokonaisvaltainen hyvinvointi voitaisiin turvata yhdessä huoltajien kanssa. Oppilashuollon järjestämisestä koulussa päättää opetuksen järjestäjä itse. Perusopetuslaki säättää vain oppilashuollosta, mutta ei ota kantaa, miten huolto tulisi järjestää ja missä muodossa. (Lahtinen 2011, 168–169.)

2.4 Maahanmuuttajana koulussa

Kouluissa maahanmuuttajaoppilaaksi kutsutaan Suomeen muuttaneita sekä Suomessa syntyneitä maahanmuuttajataustaisia nuoria ja lapsia. Opetussuunnitelma velvoittaa ottamaan huomioon näiden oppilaiden taustat ja lähtökohdat opetuksessa. Huomiota tulisi kiinnittää erityisesti oppilaan kulttuuriin, äidinkielen, maahanmuuton syyhyn ja maassaoloaikaan. Opetuksen tulisi tukea lapsen kasvamista sekä suomalaisen että oppilaan omien kulttuuri- ja kieliyhteisöjen, tasapainoiseksi ja aktiiviseksi jäseneksi. (Hakalehto-Wainio 2012, 70; Opetushallitus i.a.)

Koulu edistää turvapaikanhakijalapsien ja -nuorien psyykkistä hyvinvointia ja ylläpitää säännöllistä arkea. Koulunkäynti nähdään tehokkaana kotoutumisen ja syrjäytymisen ehkäisyn tukijana. (Hakalehto-Wainio 2012, 181.) Maahanmuuttajien osuus perusopetuksen oppilaista on kasvussa. Suurissa kunnissa heidän osuutensa voi olla jopa puolet koulun oppilaista (Opetushallitus i.a.).

Suomalaisen lainsäädännön lisäksi maahanmuuttajalapsien koulunkäyntiin vaikuttaa kansainväliset suositukset ja säädökset. Euroopan unioni painottaa, että jokaisen jäsenvaltion tulisi tarjota kaikille turvapaikanhakijalapsille mahdollisuus koulunkäyntiin samoin edellytyksin kuin kantaväestöllekin. (Lähteenmäki 2013, 16.) Oikeus koulutukseen perusihmisoikeutena ja tämän mahdollisuuden käyttäminen on Hakalehto-Wainion (2012, 131, 271) mielestä avain muiden perus-

ja ihmisoikeuksien nauttimiseen. Koulutyön lähtökohtana tulee olla lapsen ihmisoikeuksien puolustaminen.

Minna Lähteenmäki (2013, 16, 130) kertoo väitöskirjassaan, että lapsi ohjataan yleensä kouluopetuksen piiriin vasta, kun on varmistunut, että perhettä ei käännytetä maasta lähiaikoina. Lapsen kouluun meno saattaa estyä myös vanhempien kielteisen asenteen johdosta. Perusopetuslakiin (1998/628) sisältyvä oppivelvollisuus ei sido turvapaikanhakijaperheitä laittamaan lapsiaan kouluun. Väitöstutkimuksen tuloksissa todetaan kuitenkin, että maahanmuuttajalapset käyvät innokkaasti koulua. Innokkuudesta huolimatta, he voivat koulussa yleisesti huonosti. Tämä näkyi häiritsevänä ja levottomana käytöksenä sekä vaikeuksina suoriutua koulutehtävistä.

Opetushallituksen mukaan maahanmuuttajalapsi pyritään sijoittamaan tietojaan ja taitojaan sekä ikäänsä vastaavaan luokkaan. He osallistuvat samoihin koulutuksiin kuin ikätasoaan vastaavat kantaväestön edustajatkin ja heille on tarjolla tarvittaessa valmistavaa opetusta ja koulutusta. Yleensä valmistavaopetus kestää yhdestä kahteen vuotta (Nissilä, 2015; Lähteenmäki 2013, 16.) Opetusneuvos Leena Nissilän (2015) mukaan koulutus nähdään opetushallituksessa yhtenä tärkeimpänä keinona auttaa maahanmuuttajaa kotiutumaan maahan. Tavoitteena on koulutuksen avulla antaa heille valmiuksia toimia tasavertaisena jäsenenä yhteiskunnassamme.

3 TUTKIMUKSEN TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT JA AIEMMAT TUTKIMUKSET

Tämän opinnäytetyön taustalla on tutkija Marja Katiskon Mahdollisuuksina ja uhkakuvina kunnissa -tutkimus, johon tämä opinnäyte tuottaa aineistoa. Tässä luvussa esitellään Katiskon Tuntemattomat ja Mahdollisuuksina ja uhkakuvina kunnissa – tutkimukset. Molemmat tutkimukset ovat tulevaisuustutkimuksia ja niissä on käytetty skenaariomenetelmää. Kappaleessa esitellään myös aiemmat tutkimukset ja opinnäytetyöt paperittomuudesta.

3.1 Tulevaisuustutkimus ja skenaariotyöskentely

Tulevaisuustutkimus on käsitteenä yleinen, minkä tahansa alan tieteellistä tulevaisuustutkimusta tarkoittava termi (Malaska 2013, 19). Tulevaisuustutkimuksen tarkoitus on kartoittaa useiden erilaisten tulevaisuuksien mahdollisuuksia, ei ennustaa yhtä tulevaisuutta. Tulevien tapahtumien ennakointia ja tulevaisuustietoa tarvitaan nyky-yhteiskunnan kaikilla osa-alueilla, joilla ihmisen toiminta vaikuttaa asioiden kulkuun. Päätöksien teko, oikeiden työkalujen valinta ja resursien jakaminen tarvitsevat tuekseen tietoa mahdollisista tulevaisuuksista. (Kamppinen, Malaska & Kuusi 2002, 20–21, 24–25.)

Tulevaisuustutkimus on monitieteellistä, koska sen tavoitteena on luoda kattavia eri todellisuuksia huomioon ottavia skenaarioita tulevasta. Skenaariolla tarkoitetaan toteutettavissa olevaa, mahdollista maailmaa ja siihen johtavan reitin mahdollistamista ja löytämistä. (Kamppinen, Kuusi & Söderlund 2002, 31.) Skenaarioksi kutsutaan tapahtumaketjua, joka koostuu mahdollisista tulevaisuuden tapahtumista ja niiden kuvauksesta. Saman ilmiön kuvaaminen eri ajankohtina luo etenevän ja loogisen tapahtumaketjun. Skenaariomenetelmän tarkoitus on tuottaa erilaisia mahdollisia tapahtumaketjuja ja osoittaa miten todennäköisiä, tavoiteltavia tai uhkaavia kehityssuuntia ne ovat. (Rubin i.a.a.)

Skenaariomenetelmä on tehokas tapa arvioida erilaisia tietoyhteiskunnan kehityssuuntia. Skenaariotyöskentelyllä on vahva merkitys tämän hetken päätöksenteossa. Sen pitäisi olla jatkuva prosessi, eikä yhtenä hetkenä laadittu poikkeileikkauskuva mahdollisesta tulevaisuudesta. Tiedon keräämisen ja jäsentämisen on oltava mahdollisimman kattavaa, jotta sen pohjalta voidaan ymmärtää tulevia toimintaympäristöjä ja niiden rajoitteita. Skenaariot eivät ole lopputulos, vaan työkaluja ja lähtökohtia tulevaa koskevalle päätöksenteolle ja toimintamallien valitsemiselle. (Rubin i.a.b.)

Mahdolliset tulevaisuudet eli niin sanotut mahdolliset maailmat tarkoittavat sellaisia tulevaisuuden tiloja tai tapahtumien kulkuja, joilla on periaatteessa mahdollisuus toteutua. Ne koostuvat nykytilasta ja reitistä, joka johtaa nykyisyydestä haluttuun maailmantilaan. Reitti eli tulevaisuuspolku sisältää toimenpiteitä, kannustimia ja rajoitteita, joita haluttuun tilaan pääseminen vaatii. Mahdollisten maailmojen haluttavuus tai vältettävyyden vaihtelee sen mukaan, mitä intressejä ihmisellä on. Myös yhteiskunnan rajoitteet vaikuttavat tulevaisuustutkimuksen tuloksiin. Halutessaan ihmisillä on kyky luoda määrätty yhteiskunnallinen todellisuus. Ihminen voi toimia uudella tavalla mahdollistaen sellaisen maailman toteuttamisen, jota ei koeta uhkaavaksi. (Kamppinen, Kuusi & Söderlund 2002, 26–27.)

3.2 Tuntemattomat-tutkimus

Tuntemattomat-tutkimus käsitteli maahanmuuttajataustaisen väestön hyvinvointia ja elinolosuhteista pääkaupunkiseudulla vuosina 2010–2015. Tutkimushankkeen päätutkijana toimi valtiotieteiden tohtori Marja Katisko. Tutkimusta oli rahoittamassa KatuMetro (Kaupunkitutkimus- ja metropolipolitiikka-yhteistyöohjelman) ja se toteutettiin Diakonia-ammattikorkeakoulussa. Tutkimuksessa tutkittiin paperittomien ja asumiseen perustuvan sosiaaliturvan ulkopuolisia ulkomaalaisia. Sen tarkoituksena oli tuottaa tietoa siitä, keitä nämä ihmiset ovat. Tutkimuskysymyksinä olivat, minkälaisia haasteita paperittomat tuovat kuntien palvelujärjestelmään, ja minkälaista on elää paperittomana, oi-

keudettomana ja vailla sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita pääkaupunkiseudulla? (Katisko 2015.)

Aineistoa kerättiin tekemällä kuntien sosiaali- ja terveystoimen työntekijöille sekä Helsingin Diakonissalaitoksen (Hirundo ja Paperittomien Klinikka) työntekijöille fokusryhmähaastatteluja. Paperittomia haastateltiin yhteistyössä sairaan-, terveydenhoidon sekä sosionomiopiskelijoiden kanssa. Aineiston analysointi ja lopullinen tutkimusraportti ei ole vielä valmistunut. Tutkimuksen tulosten on tarkoitus hyödyttää kuntien viranomaisia ja edistää poliittista päätöksentekoa. (Katisko 2015.)

Vaikka tutkimusaineiston analysointi on vielä kesken, voidaan kuitenkin todeta, että osa ilman oleskelulupaa jääneistä ulkomaalaisista on jäänyt maahan kielteisen turvapaikkapäätöksen jälkeen. He päätyivät elämään julkisten sosiaali- ja terveystoimien ulkopuolella. Tutkimusta varten haastatellut henkilöt ja perheet elivät vaikeissa olosuhteissa. Heidän elämäänsä varjosti köyhyys, pelko ja huoli lapsista. (Katisko 2015.)

3.3 Mahdollisuuksina ja uhkakuvina kunnissa -tutkimus

Mahdollisuuksina ja uhkakuvina -tutkimus on jatkoa vuonna 2015 aloitetulle Tuntemattomat -tutkimushankkeelle. Vuonna 2015 tehdyn tutkimushankkeen tulokset toimivat tämän tutkimuksen pohjana. Tutkimus on asiantuntijatyöskentelyyn perustuva laadullinen tulevaisuudentutkimus, jossa päämenetelmänä käytetään skenaariotekniikkaa. (Katisko 2016.)

Tutkimuksen tarkoitus on tarkastella asumiseen perustuvan sosiaaliturvan ulkopuolella olevien henkilöiden ja perheiden tilannetta. Lisäksi tutkimushankkeen tavoitteena on kartoittaa mahdollisia ja todennäköisiä tulevaisuudenkuvia, joita paperittomien ja oleskeluluvottomien henkilöiden ja perheiden lukumäärällinen lisääntyminen aiheuttaa. Tutkimuksen tarkoituksena on laatia kuntaorganisaatioille vaihtoehtoiset tulevaisuuden skenaariot yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa ilman oleskelulupaa olevien ulkomaalaisten osuus kunnan asukkaista tu-

lee kasvamaan. Skenaarioiden rakentamisen materiaalina käytetään vuonna 2015 kertynyttä tutkimusaineistoa kuntien, sekä seurakuntien työntekijöille tehdyistä haastatteluista, sekä vuonna 2016 tehtyjä lisähaastatteluja poliisiviranomaisille ja Maahanmuuttoviraston työntekijöille sekä koulutoimelle. (Katisko 2016.)

3.4 Muut keskeiset tutkimukset paperittomuudesta

Suomessa on tehty varsin vähän paperittomuuteen keskittyviä tutkimuksia. Valtaosa olemassa olevista käsittelee sairaan- ja terveydenhoitoa. Joitakin opin- näytetöitä paperittomuudesta on kuitenkin tehty. Niistä suuri osa on tehty diakonian tai terveydenhuollon näkökulmasta ja poikkeavat siten suuresti tämän tutkimuksen aiheesta. Muualla maailmassa, kuten Amerikan Yhdysvalloissa ja Kanadassa paperittomien määrä on suuri. Tämän vuoksi ilmiötä on tutkittu näissä maissa enemmän. Yhteiskunnallinen tilanne ja rakenne poikkeavat kuitenkin niin paljon Suomesta, että tutkimusten lähempi tutkiminen ei ollut tämän tutkimuksen kannalta relevanttia. Ulkomaisista tutkimuksista esiin nostettakoon kuitenkin Ruotsin tutkimukset, joka on monelta osin verrattavissa Suomeen.

Vakiintuneiden kansainvälisten käsitteiden puuttuminen tuo omat haasteensa ulkomaisten tutkimusten ja artikkeleiden tulosten ja johtopäätösten tulkitsemiseen. Ruotsissa paperittomista käytetään termejä *papperlösa* ja *utan papper*, jotka vastaavat hyvin suomen kielen paperitonta. Kaikissa maissa samankaltaisia käsitteitä ei ole. Kansainvälisesti käsitteiden eroavaisuudet saattavat jopa heikentää tiedon luotettavuutta ja tuoda huomattavia eroja maiden välille. (Hessle 2009, 32).

Ruotsissa paperittomien lasten tilanne on samankaltainen kuin Suomessa. Paperittomuutta ja siihen liittyvää problematiikkaa ei tunnisteta eikä tunnusteta julkisissa palveluissa. Järjestöillä on suuri rooli paperittomuuden näkyväksi tekemisessä. (Westin 2008. 3.) Tilanne on kuitenkin muuttumassa paperittomien määrän lisääntyessä. Nykyisin osa palveluista on avoinna lain puitteissa myös paperittomille.

Ruotsissa paperittomille lapsille taattiin lakisääteinen oikeus koulunkäyntiin ke- säkuussa 2013, jolloin vuonna 2010 säädettyä koululakia alettiin soveltaa käytäntöön (Migrationsinfo i.a.). Tätä ennen tehdyt tutkimuksen ovat siis vanhentuneita, sillä paperittomien lapsen oikeudet ovat kouluun pääsyn myötä parantuneet huomattavasti. Koulujen edellytetään nykyään tekevän poikkeusjärjestelyitä ja joustamaan käytännöissään jos oppilas on paperiton, eikä halua esimerkiksi kertoa osoitettaan. (Skolverket 2016.)

Diakonia-ammattikorkeakoulussa on tehty vuosina 2015 ja 2016 paperittomuuteen keskittyviä opinnäytetöitä. Ne kaikki on tehty tutkija Marja Katiskon kanssa yhteistyössä ja liittyvät jollain tavalla hänen tutkimuksiinsa. Opinnäytetöissä paperittomuutta käsitellään kuitenkin eri tavoin ja lähestymistavat vaihtelevat suuresti. (Katisko 2016). Esittelemme lyhyesti kaksi opinnäytetystä, joiden tutkimustulokset ovat kiinnostavia myös meidän opinnäytettämme ajatellen.

Alanko ja Okko (2016) haastattelivat, evankelis-luterilaisten seurakuntien diakoniatyöntekijöitä siitä, minkälaisia keinoja diakoniatyöllä on auttaa paperittomia asiakkaita sekä minkälaisia haasteita paperittomuus asettaa diakoniatyölle. Diakoniatyöntekijöiden kesken vallitsi yhteinen näkemys siitä, että paperittomat ovat oikeutettuja diakoniatyön asiakkuuteen. Epäselvyyttä kuitenkin aiheutti paperittomat -käsite, joka saatettiin sekoittaa myös turvapaikanhakijoihin. Diakoniatyössä ei myöskään usein kysytä asiakkaan oleskelulupastatusta, jolloin paperittomuus ei välttämättä tule diakonin tietoon. Diakonit arvelivat, että paperittomat saattavat olla mukana kirkon muissa toiminnoissa, eivätkä välttämättä tule tapaamaan diakonia. Näin ollen paperittomien määrän arviointi koettiin vaikeaksi. Diakonit ovat auttaneet paperittomia muun muassa viranomaisasioissa, antaneet terveydellisiä neuvoja tai tulkkausapua, ohjanneet työnhaussa tai oikeudellisissa asioissa sekä antaneet aineellista tai taloudellista tukea.

Venetjoki (2016) tutki opinnäytetyössään ei-luterilaisia seurakuntia paperittomien kohtaajina. Venetjoki haastatteli 28 muiden kristillisten seurakuntien työntekijää Helsingissä. Haastateltavista 24 oli kohdannut paperittomia henkilöitä. Paperittomien avun tarve oli usein aineellista. Tarvetta oli niin pienille (ruoka, rahaa, vaatteita) kuin isoillekin (majapaikka, työpaikka, terveydenhuolto) asioil-

le. Vaikka tuen tarve oli pääosin aineellista, myös hengellinen tuki koettiin tärkeäksi. Paperittomia kohdatessa haasteiksi nimettiin muun muassa riittämättömyyden tunne, myötätuntopuutuksen uhka, kulttuurieroista aiheutuvat vaikeudet sekä työntekijöiden keskenään ristiriitaiset näkemykset asian suhteen. Oma asenne ja vakaumus koettiin helpottaviksi tekijöiksi. Myös seurakunnan yhteisten sääntöjen koettiin auttavan.

4 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TARKOITUS

Tämän opinnäytetyön tarkoitus on teemahaastatteluin selvittää 1) miten paperittomuus ilmiönä näyttäytyy kouluissa 2) miten paperittomuus vaikuttaa lasten koulunkäyntiin 3) minkälaisia uhkia ja mahdollisuuksia oppilashuollon henkilöstö näkee paperittomien lasten tulevaisuudessa. Tarkoituksena on tutkimuksen avulla tuottaa tietoa paperittomien lapsien tilanteesta ja tuen tarpeesta peruskouluissa. Tärkeässä roolissa tutkimuksessa on oppilashuollon henkilökunnan ymmärrys ja tuen tarpeen kartoitus kohdattaessa paperittomuutta peruskouluissa.

Tavoitteena on lisätä oppilashuollon ymmärrystä paperittomuudesta ja sitä kautta auttaa heitä tukemaan oppilaita paremmin koulunkäynnissä. Näiden tavoitteiden lisäksi tällä tutkimuksella pyritään tuottamaan lisätietoa aiempien tutkimusten (mm. Katisko) rinnalle peruskoulujen tilanteesta paperittomien osalta. Näiden tutkimuksien tiedoilla voitaisiin pyrkiä vaikuttamaan kuntapäättäjiin ja nostamaan paperittomien asioita paremmin yhteiskunnalliseen tietoisuuteen.

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimuskysymysten ja aiheen perusteella tutkimus toteutettiin laadullisena tutkimuksena. Kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on ilmentää tosiasioita tukittavasta ilmiöstä. Myös tutkittavien omat näkemykset pääsevät laadullisessa tutkimuksessa esiin. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2013. 161, 164.) Tutkimuksessa pyrittiin tutkimaan mahdollisimman kokonaisvaltaisesti paperittomuuden ilmiötä ja sen näkymistä perusasteen kouluissa. Tarkoituksena oli ensisijaisesti löytää ja tuoda esiin haastateltavien ajatuksia ja kokemuksia, ei todentaa jo olemassa olevia väittämiä. Lähtökohtana oli aineiston yksityiskohtainen tarkastelu

5.1 Tutkimusmenetelmä

Laadullisessa tutkimuksessa pyritään ymmärtämään kokonaisvaltaisesti tutkitavan ilmiön tai kohteen ominaisuuksia, merkityksiä ja laatua. (Metsämuuronen 2006, 83.) Laadullista tutkimusta voidaan kuvata sanalla prosessi. Tutkija kerää aineiston ja aineistoon liittyvät tulkinnat. Tutkimuksen näkökulmat etenevät tutkijan tietoisuudessa prosessin omaisesti tutkimusprosessin edetessä. Laadullinen tutkimus onkin näin luonteeltaan jatkuva oppimistapahtuma. (Kiviniemi 2010, 70.)

Laadullisille tutkimusprosesseille on ominaista, etteivät ne välttämättä ole etukäteen jäsennettävissä selkeästi eri vaiheisiin, vaan aineistonkeruuta koskevat ratkaisut voivat muotoutua tutkimuksen edetessä vähitellen. Laadullisessa tutkimuksessa tutkimusongelma täsmentyy koko tutkimuksen ajan. Voidaankin puhua erilaisista johtolangoista, joiden varassa tutkimukseen liittyvät ratkaisut tehdään. (Kiviniemi 2010, 70–71.) Laadullinen tutkimus voi sisältää myös määrällisiä elementtejä ja päinvastoin. Molempia tutkimusmetodeja käyttämällä voidaan saada yleistettäviä tuloksia aikaan. (Alasuutari 2011, 231.)

Litterointi, eli tekstiksi purettu puhe laadullisessa tutkimuksessa lisää analyysin läpinäkyvyyttä, tuo aineiston lähemmäksi lukijaa ja mahdollistaa sen tulkitsemisen ja uudelleen analysoinnin. Purkuformaattilla on vaikutusta siihen, minkälaisia analyttisiä väittämiä tutkijalla on mahdollista esittää ja millainen pääsy lukijalla on alkuperäiseen aineistoon. Keskeistä tutkimuksessa on löytää yhtenäinen kokonaisrakenne, joka kantaa läpi koko aineiston. (Nikander 2010, 432–433; Kiviniemi 2010, 79–80.)

Hyvä aineiston analyysi syntyy lukemalla tutkimusaineisto riittävän monta kertaa läpi, samalla tehden muistiinpanoja aineistoon. Analyysin rakentamisessa on kaksi tapaa. Ensimmäinen tapa on analysoida aineistoa haastateltava kerrallaan, mikä mahdollistaa tapauskuvaukset ja teemojen muodostumisen. Toinen tapa on edetä analyysissä tutkimustuloksissa esiin tulleiden teemojen mukaisesti. (Eskola 2010, 191–194.)

Laadulliselle tutkimukselle on ominaista aiheen rajaaminen analyysiä tehtäessä. Rajaamisella pyritään hahmottamaan tutkimuksen tulkinnallinen ydin. Mikä on aineistosta esiin nousevat ydinteema, jonka tutkija haluaa analyysissaan nostaa erityisesti tarkastelun keskipisteeksi. (Kiviniemi 2010, 73.) Aineistoa analysoidessa tematisointi, eli teemoittelu nostaa aineistosta esiin tutkimusongelmaa valaisevat teemat ja mielenkiintoisimmat sitaatit (Eskola 2010, 193).

5.2 Teemahaastattelu

Liitteenä (1) olevasta teemahaastattelurungosta on nähtävissä, miten haastattelukysymykset on laadittu. Haastattelukysymyksillä pyrittiin selvittämään mahdollisimman kattavasti ja keskustellen, nykytila ja tulevaisuus paperittomien lapsien osalta peruskouluissa. Haastattelu aineistonkeruumenetelmänä oli sopiva menetelmä tähän tutkimukseen tutkimuskysymysten luonteen vuoksi. Haastattelu muotona oli puolistrukturoitu teemahaastattelu. Hirsjärven ja Hurmeen (2008, 34–35) mukaan suora kielellinen vuorovaikutus tutkittavan kanssa, takaa ainutlaatuisen tiedonkeruumenetelmän. Haastattelussa voidaan toimia joustavasti tilanteen edellyttämällä tavalla, esimerkiksi haastattelukysymysten järjestystä

vaihdellen. Haastattelutilanteessa havainnointi mahdollistaa myös ei-kielellisten vihjeiden tulkinnan, mikä helpottaa vastausten ymmärtämistä

Puolistrukturoitu teemahaastattelu on yksi käytetyimmistä laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmistä. Teemahaastattelulla tarkoitetaan haastattelua, jossa kysymykset ovat kaikille samat, mutta niiden paikat saattavat vaihdella. ”Teema” sanana tarkoittaa laajaa asiakokonaisuutta, erotuksena sanalle ”kysymys”, joka taas on tarkempi ja selvästi johonkin ilmiöön kohdistettu yksityiskohta. Vastauksia ei ole sidottu vastausvaihtoehtoihin vaan haastateltavat saavat vastata omin sanoin. Teemahaastattelussa kaikkein olennaisinta on edetä ennalta määriteltyjen teemojen varassa, ei niinkään keskittyä yksityiskohtaisiin kysymyksiin. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47—48; Kananen 2015, 148.)

Teemahaastattelulla pyritään saamaan tietoa tutkimusongelmaan liittyvistä asioista ja näin ymmärtämään tutkittavaa ilmiötä paremmin. Teemahaastattelun joustava rakenne mahdollistaa sen, että haastateltavasta ilmiöistä voi nousta keskustelun myötä uusia asioita tai kysymyksiä keskusteltavaksi. (Kananen 2015, 148.)

5.3 Aineiston keruu ja analyysi

Lähes puolet Suomen vieraskielisestä väestöstä asuu pääkaupunkiseudulla. Lisäksi vieraskielisen väestön määrä ja osuus väestöstä on kasvanut viime vuosina nopeasti ja kasvun ennustetaan jatkuvan myös tulevaisuudessa. (Helsingin Kaupungin tietokeskus 2016, 5.) Peruskouluikäisiä (7–15-vuotiaita) vieraskielisiä henkilöitä asuu pääkaupunkiseudulla tällä hetkellä 16 500. Määrän ennustetaan kasvavan vuoteen 2020 mennessä 24 500 henkilöön ja vuonna 2030 sen arvioidaan olevan 40 000 henkilöä. (Helsingin Kaupungin tietokeskus 2016, 14.) Tutkimuksen aineistonkeruualueeksi rajattiin näistä syistä pääkaupunkiseutu. Koska tutkimus tulee osaksi laajempaa tutkimusta, rajattiin aihealue käsittelemään peruskoulua.

Aineistoa varten haastateltiin Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla seitsemää eri oppilashuollon henkilökunnan jäsentä. Haastattelut toteutettiin touko-kesäkuussa 2016. Tutkija Marja Katisko oli mukana jokaisessa haastattelutilanteessa. Haastateltaviksi valikoitui monipuolinen ryhmä eri oppilashuollon edustajia. Haastateltavien ammattititteleitä olivat kouluterveydenhoitaja, maahanmuuttaja-asioiden kiertävä ja konsultoiva kuraattori, koulupsykologi, koulukuraattori, kulttuuriryhmien kiertävä koulupsykologi ja toisen asteen opiskeluhuollon psykologi.

Haastattelut toteutettiin pienryhmähaastatteluina. Haastateltavien määrä rajattiin kahteen haastatteluun kohti. Useampi haastateltava olisi tuonut haastetta käytännön toteutukseen. Mitä enemmän haastateltavia on, sitä suurempi on vaara, että äänitettä kuunnellessa äänet sekoittuvat toisiinsa. Pienryhmähaastatteluun päädyttiin sen keskusteleman luonteen ja luontevuuden takia. Tunnelma oli vapautuneempi, kun haastateltavat olivat entuudestaan tuttuja ja saman koulun työntekijöitä.

Haastateltaviin oltiin aluksi yhteydessä sähköpostitse. Osa haastatteluista oli tutkija Marja Katiskon järjestämiä. Kaikki haastattelut suoritettiin koulujen tiloissa, paikalla oli kerralla yhdestä kahteen haastateltavaa. Haastattelutilaisuudet etenivät keskustellen, haastattelukysymyksiä käytettiin runkona keskustelulle. Haastattelukysymykset oli lähetetty etukäteen haastateltaville, jotta aiheessa pysyminen olisi helpompaa.

Haastatteluiden pituudet vaihtelivat tunnista puoleen toista tuntiin ja koko aineisto litteroitiin. Litterointi, eli aineiston auki kirjoittaminen sanasta sanaan, osoitautui hyväksi työkaluksi aineistoa analysoitaessa. Koska kaikki meistä eivät henkilökohtaisesti päässeet jokaiseen haastatteluun paikalle. Näin saimme lukea, mistä teemoista haastatteluissa puhuttiin ja pystyimme yhdessä keskustelemaan tuloksista ja niiden analysoinnista. Litterointi myös helpotti aineiston myöhempää teemoittelua. Aineiston analysointi eteni tutkimustuloksista esiin nousseiden teemojen mukaisesti.

5.4 Tutkimuksen eettisyys

Haastattelut nauhoitettiin nauhurilla ja litteroitiin. Aineiston säilyttämisen, tietojen tallentamisen ja hävittämisen osalta noudatettiin yleisiä tutkimuseettisiä periaatteita. Sosiaalialan opiskelijoita sitoo ammattieettisten ohjeiden mukainen salassapitovelvollisuus (Talentia ry 2013). Ennen tutkimuksen toteutusta, sitä varten oli haettu tutkimusluvut Vantaan, Helsingin ja Espoon koulutoimilta.

Tutkimusprosessissa noudatettiin tutkimukselle yleisesti asetettuja eettisiä periaatteita. Etiikka on käsite, jossa ihminen pohtii omia näkemyksiään ja suhtautumistaan tutkittuun ilmiöön suhteessa toisen ihmisen suhtautumiseen ja näkemyksiin. Etiikka vastaa kysymykseen mitä voi sallia, mitä ei ja miksi. Eettinen ajattelu on kykyä pohtia yhteisön ja omien arvojen kautta sitä mikä on oikein ja mikä väärin. Eettisten normien ja lakien tietämys auttaa konkreettisten ratkaisujen tekemisessä, mutta tutkimustyössä tehtävistä valinnoista ja ratkaisuista kantaa vastuun tutkija itse. (Kuula 2006, 21.)

Eettisesti hyvään tutkimukseen kuuluu rehellisyys, huolellisuus ja tarkkuus tutkimustyöhön liittyvissä asioissa sekä eettisesti kestävien menetelmien käyttö. Ihmisiin kohdistuvassa tutkimuksessa painottuvat erityisesti luottamuksellisuus, yksityisyys, seuraukset sekä informointiin perustuva suostumus. (Hirsjärvi & Hurme 2008. 19–20.) Tutkimuksen tuloksia analysoitaessa ja käsiteltäessä kiinnitettiin huomiota siihen, ettei yksittäisten henkilöiden vastauksia voida tunnistaa. Haastattelut tehtiin luottamuksellisesti nimettöminä, eikä haastatteluihin osallistuneiden henkilöiden tietoja luovutettu kolmansille osapuolille. Haastateltavilta kysyttiin ennakkoon lupa nauhoittaa haastattelu ja tämä varmistettiin vielä ennen haastattelun alkua.

5.5 Tutkimuksen luotettavuus

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan mitata käsitteiden reliabelius ja validius kautta. Reliabelius eli mittaustulosten toistettavuus tarkoittaa sitä, että saadut tulokset eivät ole vain sattumanvaraisia tuloksia. Validius taas tarkoittaa

sitä, että tutkimusmenetelmällä mitataan juuri sitä, mitä sillä on ollut tarkoitus mitata. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta lisää tutkijan tarkka kertomus tutkimuksen toteuttamisesta. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 226–227.)

Tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavat käytetyt lähteet. Tutkijan on pyrittävä kriittisyyteen lähteitä valittaessa ja niitä tulkittaessa. Lähteitä valittaessa huomio tulee kiinnittää lähteen ikään, alkuperään, kirjoittajan tunnettavuuteen ja arvostettavuuteen, lähteen uskottavuuteen, todellisuuteen ja puolueettomuuteen. (Hirsjärvi ym. 2007, 109–110.) Tämän tutkimuksen lähteissä painottui niiden ikä, koska tutkittava ilmiö on varsin tuore ja altis muutoksille.

Haastatteluaineiston luotettavuus on suoraan verrannollinen tallenteen laadun kanssa (Hirsjärvi & Hurme 2008, 184–185). Tästä syystä haastattelut nauhoitettiin nauhurilla, hyvälaatuisen ja selkeän tallenteen aikaansaamiseksi.

Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta pohdittaessa Kiviniemi (2010, 80) nostaa esiin aineiston keruuseen liittyvän vaihtelun, sen tiedostamisen ja hallitsemisen. Kun tutkija on laadullisessa tutkimuksessa aineistonkeräyksen väline, vaikuttaa prosessin edetessä hänen tulkintansa ja näkemyksensä tuloksen kehittymiseen. Luotettavuutta pohdittaessa, huomioon tulee ottaa ilmiöön liittyvät mahdolliset muuntuvat ominaispiirteet. Tämä tarkoittaa sitä, että tutkimuksen onnistumisen kannalta, tutkijan on tärkeä tiedostaa, minkälaista vaihtelua tutkimusprosessin myötä tapahtuu aineistonkeruumenetelmissä, tutkijassa itsessään ja tutkittavassa ilmiössä. Tutkittavassa ilmiössä, eli paperittomuudessa tapahtui tutkimusprosessin edetessä vaihtelua. Esimerkiksi kielteiset turvapaikkapäätökset vaikuttivat tutkittavaan ilmiöön ja näin luotettavuuteen.

6 TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa esitellään neljän haastattelutilaisuuden tutkimusaineistoa ja tuloksia. Aineisto teemoiteltiin kolmen tutkimuskysymyksen ympärille. Haastattelussa Helsingissä, Espoossa ja Vantaalla esiin nousi, että kaikissa kunnissa turvapaikanhakijoiden kasvanut määrä, näkyy kouluun tulleiden ulkomaalaistaustaisten lasten määrässä. Haastateltavat ennustivat määrän vielä kasvavan vuoteen 2017 mennessä.

Haastattelujen aluksi kaikki haastateltavat eivät olleet varmoja, ovatko he kohdanneet paperittomia työssään ja käsitteen määrittelemisen haaste nousi esille. Haastattelut aloitettiin kertomalla, miten tutkimuksessa määritellään paperittomuus ja mitä paperittomuudella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa. Keskustelun edetessä tuli ilmi, että kaikki haastateltavat olivat kohdanneet paperittomia lapsia työnsä puolesta. Kaikki haastateltavat kokivat, että koulunkäynti on paperittomille lapsille perusoikeus, josta pidetään kaikissa kolmessa kunnassa lain mukaisesti kiinni.

6.1 Paperittomuus ilmiönä perusasteen kouluissa

Kaikki haastatellut henkilöt kertoivat kohdanneensa työssään paperittomia henkilöitä. Haastateltavilta kysyttäessä paperittomuuden ilmiön näkyvyydestä kouluissa, esiin nousi kuitenkin käsitteen määrittelemisen ongelma. Useat haastateltavat kokivat, sosiaaliturvatunnuksettomuuden olevan parempi termi kuin paperittomuus, sillä kaikilla oppilailla todettiin olevan jonkinlaisia papereita tai todistuksia elämänsä varrelta. Haastateltavat myös pohtivat onko suomalaisessa koulujärjestelmässä mahdollista olla sisällä ilman sosiaaliturvatunnusta.

Aika paljon tosiaan riippuu paperittomuuden määrittelystä. Jos ajattelee sillä tavalla, että oppilaalla ei ole oleskelulupaa niin turvapaikanhakijat ovat käytännössä niitä.

(Haastateltava 2)

Mulle nämä joilla ei ole sotua näyttäytyvät ikään kuin paperittomina. Mut kuitenkin he ovat mulle tän koulun oppilaita. He ovat kuin vastasyntyneet neuvolassa, heistä ei ole mitään tietoa.

(Haastateltava 1)

Haastatteluissa esiin nousi turvapaikanhakijan ja hänen perheensä turvapaikka prosessin vaiheen, eli oleskelulupastatuksen merkitys määriteltäessä paperittomuutta. Paperittomiksi ajateltiin heitä, joilla ei ole pysyvää suomalaista sosiaaliturvatunnusta. Näin ollen kaikki turvapaikanhakijat näyttäytyivät paperittomina. Paperittomuus ei kuitenkaan yleisen määritelmän mukaan ole pysyvän sosiaaliturvatunnuksen puuttumista, vaan elämistä Suomessa ilman oleskelulupaa. Näin ollen turvapaikanhakijat eivät ole paperittomia siinä vaiheessa, kun prosessi on kesken (Picum i.a.) Kahdessa haastattelussa esiin nousi perheen epäselvä tilanne ja huoltajuuden epäselvyydet.

Lapsi kävi koulua, mutta hänen huoltajistaan ei ollut mitään tietoa

(Haastateltava 3)

Kävi ilmi, että he ovat tulleet turistiviisumilla ja jääneet. Se oli tällöinen, ei suorastaan paperiton tai maan alla oleva perhe, mutta prosessi oli kesken ja se aiheutti tosi paljon ongelmia tämän nuoren elämään.

(Haastateltava 6)

Haastatteluiden perusteella Vantaalla oppilaaksi otetaan lapset, joiden osoite on Vantaalla. Espoossa ja Helsingissä oltiin enemmänkin sitä mieltä, että koulusysteemissä ei voi olla sisällä ilman sosiaaliturvatunnusta. Suomessa kuitenkin laki säätelee kouluun pääsyä ja oikeutta koulunkäyntiin. Vaikka paperittomilla ei ole Suomessa oppivelvollisuutta, heillä on kuitenkin oikeus päästä kouluun, ja näin ollen kouluilla on velvollisuus kunnasta riippumatta ottaa heidät opetukseen. (Perusopetuslaki 1998/628).

Helsinki ei ota kouluun tällöisiä lapsia, joilla on epäselvää, mutta Vantaa ottaa kaikki joilla on Vantaalla osoite.

(Haastateltava 6)

Kolme seitsemästä haastateltavasta oli sitä mieltä, että koulussa ei voi olla paperittomana, koska heidät on kuitenkin kirjattu johonkin oppilashuollon järjes-

telmään. Neljä taas ei ollut ihan varma, voisiko järjestelmässä olla esimerkiksi väärennetyllä sosiaaliturvatunnuksella. Oppilashuollon järjestelmä ei haastateltavista ollut täysin aukoton, eivätkä he varmuudella voineet sulkea pois mahdollisuutta päästä paperittomana kouluun, vaikka se tuntuikin epätodennäköiseltä.

Tosiaan paperittomia, niin en tiedä. Kun sanoit, että tuntuu, että palveluluukut on kiinni, niin samalla tavalla tuntuu, että koulun palveluluukut on kiinni. Kun tarvitsee olla jotain henkilöllisyyttä, että koulupaikan saa.

(Haastateltava 5)

Tietyissä tilanteissa voidaan pyytää passia ja kysyä sitä mikä on status, siis esimerkiksi tulkkitilauksiin tulisi merkitä status. Se on ainoa tilanne missä kukaan tsekkaa, onko tällä lapsella statusta. Se on siltäkin joustava, että jos lapsella ei satu olemaan passia mukana, niin ei tulkkitilausta peruta sen takia kun kaikki muut järjestelyt on tullu jo tehtyä.

(Haastateltava 1)

Oppilaitokset ylläpitävät erilaisia henkilötietolaisissa määriteltyjä rekistereitä, jotka sisältävät tietoja yksittäisistä opiskelijoista. Rekistereiden sisältöä tai muotoa ei ole erikseen määritelty, vaan siitä päättää koulutuksen järjestäjä. Esimerkkeinä koulujen ylläpitämistä henkilötietorekistereistä mainittakoon oppilasrekisterit ja oppilashuoltoon liittyvät rekisterit. (Lahtinen & Lankinen 2010, 397.) Kaikki haastateltavat olivat yhtä mieltä siitä, että turvapaikanhakija-statusella kouluun tullut lapsi voisi jatkaa siellä kielteisen päätöksen saatuaan, sillä kukaan ei kontrolloi lasten oleskelulupia sen jälkeen, kun se ovat kouluun päässeet. Osa haastateltavista koki, että jos lasten tietoja ja taustoja käytäisiin tarkemmin läpi, esimerkiksi valmistavien luokkien osalta, voisi paperittomia lapsia tulla vieläkin enemmän esille kouluissa.

Osa haastateltavista ei lainkaan tiennyt paperittomien lasten lakisääteisestä oikeudesta koulunkäyntiin. Kaikille asia oli jokseenkin epäselvä ja aiheutti epävarmuutta. Myöskään oppilaiden oleskelulupastatus ei ollut oppilashuollon tiedossa. Näin ollen oppilaiden kanssa työskentelevä henkilökunta ei ole tietoinen oppilaiden oleskelulupastatuksista.

Paperittoman lapsen oikeus palveluihin

Haastattelun toisena teemana keskusteltiin siitä, miten oppilaitoksissa ja kouluissa menetellään heidän kohdattaessa paperittomia lapsia? Mitkä ovat näiden lasten oikeudet ja kokivatko haastateltavat, että nämä oikeudet toteutuvatko kouluissa?

Sosiaalityön perusta on ihmisoikeuksissa - - jokaisella on oikeus olla siellä missä hän on turvassa.

(Haastateltava 6)

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että koulunkäynti on lapsien perusoikeus. Lapsien kouluttaminen ei ole heidän mielestään keneltäkään pois. Oikeutta perusopetukseen on alettu tulkita paperittomille suotuisasti vasta joulukuun 2013 jälkeen, kun eduskunnan apulaisoikeusasiamies Sakslin vahvisti kannanotossaan lain koskevan kaikkia lapsia, myös paperittomia (Oikeusasiamiehen tiedote 2014). Oikeuksien toteutumisessa vastauksissa nousi esiin selkeimmin resurssipula ja palvelujen epäselvyys, ja se mikä sosiaalipalvelu kuuluu kenenkin vastuulle.

Kauhea sanoa, mutta onhan se resurssikysymys. Kuka maksaa ja mitä maksaa? Ja pitäskö olla joku systeemi jolla tsekataan onko perhe oikeutettu saamaan palveluita.

(Haastateltava 1)

Helsingissä ja Espoossa tehdyssä haastatteluissa nousi Vantaata enemmän esille palvelukentän ja vastuunjaon epäselvyys oppilashuollossa. Koulun työntekijöille ei ollut täysin selvää, kuuluvatko kaikki oppilashuollon palvelut kaikille oppilaille ja valvooko asiaa joku tahon. Oppilashuollon palvelut kuuluvat kuitenkin yhtäläisesti kaikille koulun oppilaille. Oleskelulupastatus ei vaikuta oikeuteen saada näitä palveluita. (Korniloff & Laine 2014.) Oppilashuollon henkilökunnalla ei ole täyttä varmuutta tästä, mikä kertoo valitettavan paljon tiedotuksen puutteesta. Käytännössä oppilashuollonpalveluita ei kuitenkaan oltu evätty keneltäkään, vaikka varmuutta niiden antamisen luvallisuudesta ei ollut.

Se on kyllä määritelty ihan suoraan, että oppilashuolto kuuluu kaikille oppilaille, mutta tosiaan semmoista hämmennystä siinä, mitkä palvelut kuuluvat eri statuksen oppilaille.

(Haastateltava 5)

Vantaa on ohjeistanut oppilashuollon työntekijöitään suhtautumaan oppilaisiin, jotka ovat turvapaikanhakijoita niin kuin he olisivat jäämässä maahan. Heillä on samat oikeudet oppilashuollon palveluihin kuin kantaväestölläkin. Opetuspolku myös etenee kuten valtaväestöllä, eikä sitä viivästytetä statuksen pohjalta.

Haastattelussa nousi esiin, että Vantaalla on päätetty, ettei turvapaikanhakija ole erityislainsäädännön piirissä, eikä näin ollen saa esimerkiksi vammaispalveluita. Perheneuvola oli kuitenkin nimetty peruspalveluksi, johon jokainen on Vantaalla oikeutettu. Perheneuvolan palveluiden saamisen esteenä oli usein kuitenkin vajavainen suomenkielentaito. Tämä linjaus ei kuitenkaan täysin pidä paikkaansa, sillä turvapaikanhakijoilla on vastaanottolakiin (2011/746) 25 § perustuva oikeus saada sosiaalihuoltolain (2014/1301) 14 § mukaisia palveluita, jos sosiaalihuollon ammattihenkilö katsoo ne välttämättömiksi. Näitä palveluita ovat muun muassa välttämätön sosiaalityö, vammaispalvelut, perhehoito sekä asumispalvelut.

Jos on enemmän oppimisvaikeuksia tai vammoja, niin on jouduttu selvittämään mihin kaikkeen on oikeus.

(Haastateltava 2)

Vantaalla on tehty päätös, ettei turvapaikanhakijalapsia sijoiteta yhteen kouluun valmistavan opetukseen ryhmään, vaan heidät jaetaan eri valmistavan opetuksen ryhmiin ympäri Vantaata. Haastateltavan mielestä tämä päätös edistää lasten kotoutumista. Helsingissä tehdyssä haastattelussa tuli ilmi, että joissain kouluista ollaan siirtymässä pois valmistavista luokista inklusiiviseen malliin, jossa lapset sijoitetaan suoraan tavallisiin luokkiin ikänsä mukaisesti. Tämä aiheutti pohdintaa siitä, miten erityistä tukea tarvitsevia lapsia pystytään tukemaan ja heidän oppimistaan edesauttamaan.

Meillä on kaksi valmistavaa luokkaa ja ensi syksynä niitä ei ole lainkaan. Tää koulu menee inklusiiviseen malliin, elikkä kaikki, jotka tänne olisi tulossa entisille valmistaville luokille, niin menevät suoraan ikänsä mukaisiin luokkiin.

(Haastateltava 1)

Inklusiivinen opettaminen tarkoittaa periaatteita, arvoja ja käytäntöjä, joiden avulla oppilaat saavat laadukasta ja mielekästä opetusta, ja jossa huomioidaan jokaisen oppilaan oppimisolosuhteet. Inklusiossa korostetaan lapsen omia kokemuksia ja näkemyksiä koulutyöskentelyn kehittämiseksi. Inklusiivisessa koulujärjestelmässä ei ole erillisiä erityiskouluja ja luokkia, vaan tukea tarvitsevien oppilaiden tarpeista huolehditaan joustavilla opiskelujärjestelyillä. (Hakalehto-Wainio 2012, 148.)

Lapsien oikeudet palveluihin kunnissa, näkyivät haastatteluissa selkeimmin lastensuojelun osalta. Kaikki haastateltavat nostivat puheissaan esille lastensuojelun merkityksen ja lain kattavuuden. Kaikille ei kuitenkaan ollut täysin selvää kenellä on oikeus lastensuojelun palveluihin, ja sitä kautta he miettivät, onko kynnys lastensuojeluilmoituksen tekoon normaalia korkeampi.

Sellainen kokonaispalvelurakenteen epäselvyys esimerkiksi lastensuojelussa. Siihen on törmännyt, että jos on poissaoloja niin kuuluuko tehdä lastensuojeluilmoitusta?

(Haastateltava 5)

Hämmennys turvapaikanhakijalasten ja paperittomien lasten oikeudesta saada lastensuojelun palveluita ei ole yllättävä. Selkeä ohjeistus puuttuu ja saatava tieto on osin ristiriitaista. Kuntaliitto linjaa 6/2016 yleiskirjeessään, että lastensuojelun osalta kunnan järjestämisvastuu rajautuu lapsen kiireelliseen turvaamisen tarpeeseen, eikä se sisällä esimerkiksi perheen tukemista ja ohjaamista vanhemmuudessa. Yleiskirjeessä todetaankin, että sen ohjeistus on ristiriitainen Sosiaali- ja terveysministeriön ohjeen kanssa. (Häkkinen, IsoMauno ja Tyni 2016). Sosiaali- ja terveysministeriön Kuntainfon 4/2016 mukaan turvapaikanhakijalapsilla olisi Kuntaliiton linjausta laajempi oikeus lastensuojelun palveluihin. Mikäli lastensuojelun tarve todetaan, vastaa lastensuojelun järjestämisestä kunta. Tällöin kunnan lastensuojelun viranomaisen toimii yhteistyössä vastaanottokeskuksen sosiaalihuollon ammattihenkilöiden kanssa. He yhdessä päättä-

vät ovatko vastaanottokeskuksen palvelut riittäviä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2016.)

Haastattelun pohjalta voidaan todeta, että kaikissa kolmessa kunnassa oppilashuollon henkilökunta toivoisi selkeämpiä ohjeita sosiaalipalveluiden suhteen. Tieto siitä, kuka vastaa mistäkin ja kenellä on vastuu, helpottaisi työntekijöitä. Epäselviin tilanteisiin toivottaisiin enemmän tukea ja varmuutta lapsen etujen toteutumisesta. Haastatteluissa tuli myös ilmi, että haastateltaville ei ollut täysin selvää kuuluisiko paperittomasta lapsesta ilmoittaa jollekin viranomaistaholle. Haastateltavat kokivat paperittomuuden olevan vaitiolovelvollisuuden piirissä, mutta eivät olleet aivan varmoja kuntien virallisesta kannasta. Haastateltavat pohtivat paljon vaitiolovelvollisuuden merkitystä. Paperittomia kohdatessa, se tuntui olevan pohja kaikenlaiselle yhteistyölle ja luottamuksen rakentamiselle.

Haastateltavien toiminta vaitiolovelvollisuuden suhteen oli lain mukainen ja näin ollen oikea. Oppilashuolto henkilöstöllä ei ole velvollisuutta tai edes oikeutta ilmoittaa muille viranomaisille, mikäli oppilaan paperittomuus paljastuisi. Paperittomuus, eli oleskeluluvattomuus on yhtä lailla salassa pidettävä asia kuin muutkin lapsen henkilökohtaiset asiat. Vaitiolovelvollisuutta ja salassapitoa määrittelevät Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta (1999/621), sekä Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki (1287/2013). Perustuslaissa (1999/731) määritellyn yksityisyydensuojan säännöksen tarkoituksena on ollut ajatus, jonka mukaan jokaisella on oikeus elää elämänsä ilman ulkopuolisten tahojen siihen puuttumista. Oppilaalla ei ole velvollisuutta kertoa yksityiselämän suojan piiriin kuuluvia asioita. Perusopetuslain (1998/628) 40§ säädetään henkilötietojen salassapidosta. Tämän säännöksen mukaan kouluhenkilökunta ei saa ilmaista sivullisille mitään, mitä he ovat saaneet työssään tietää oppilaiden, heidän perheenjäsentensä tai henkilöstön henkilökohtaisista oloista. (Hakalehto-Wainio 2012, 303–305.)

Lapsen etu on vaitiolovelvollisuuden kärki, että sen mukaan sitten mietitään, mikä on vaitiolovelvollisuuden alaista.

(Haastateltava 5)

Vaikka heillä rankkaa on, niin lapsilla on oikeus monenlaisiin asioihin.

(Haastateltava 2)

Yleisesti voidaan kuitenkin todeta, että haastateltavat kokivat paperittomien lapsien saavan kattavasti palveluita niin kauan kuin he olivat kouluissa. Haastateltavat kokivat myös, että paperittomilla lapsilla on enemmän oikeuksia ja palveluita kuin esimerkiksi heidän paperittomilla vanhemmillaan.

6.2 Paperittomuuden vaikutus koulunkäyntiin

Kaikissa haastatteluissa nousi selkeästi esille se, että maahanmuuttajataustaiset lapset tarvitsevat huomattavasti enemmän tukea ja opastusta pärjätäkseen arjessa ja koulu yhteisössä kuin kantaväestö. Mielekäs arki harrastuksineen ja kavereineen koettiin olevan lapsien sopeutumisessa tärkeässä roolissa.

Kielitaidon puute

Vastauksissa nousi vahvasti esille kielikoulutuksen merkitys lapsien ja perheiden sopeutumisessa koulumaailmaan ja suomalaiseen yhteiskuntaan.

Tarvii sitä suomen kielen opetusta, että perhe saa arjen sujumaan mahdollisimman hyvin.

(Haastateltava 7)

Jos sulla on erityistuen tarvetta, eikä ole kielitaitoa niin kestää kauan ennen kuin ymmärretään tuen tarpeen johtuvan muusta kuin kielitaidon puutteesta. – – vie todella paljon aikaa, että ymmärretään että se on oppimisvaikeus eikä kielitaidottomuus.

(Haastateltava 1)

Kielen oppiminen nähtiin haastatteluissa yhtenä tärkeimmistä linkeistä lapsien tuen tarpeen havaitsemisen ja auttamisen välillä. Yleisesti haastateltavat kokivat, että kielikoulutusta pitäisi olla enemmän ja helpommin saatavilla. Haastatteluissa näkyi myös valmistavan opetuksen merkitys kielen oppimisen ja yhteis-

kuntaan sopeutumisen kannalta. Valmistavien luokkien opettajat nähtiin lapsien elämän valmentajina ja tärkeänä osana heidän kotoutumistaan.

Valmistavien opettajat on sellaisia elämän coacheja , kun ei heillä (viittaa maahanmuuttaja lapsiin) ole mitään käsitystä näistä järjestelmistäkään, eikä elinolosuhteista, vuodenaajoista.

(Haastateltava 2)

Valmistava opetus

Pohdintaa ja huolta haastateltavissa herätti valmistavan opetuksen määrän riittävyys. Helsingissä haastateltavia mietitytti jo aiemmin mainittu inklusiiviseen malliin siirtyminen. Miten opettajat ja oppilaat pärjäävät, kun tämän muotoinen opetus on loppumassa ja kunta on siirtymässä inklusiiviseen malliin luokka jaotelussa?

Jos on esimerkiksi aivan kielitaidoton lapsi viidennellä luokalla tai jos ei ole koskaan käynyt koulua ja tulee suoraan kolmannelle luokalle kielitaidottomana. Täytyyhän siinä olla resursseja, että saa jotain opetusta. Sillä tähän (maahanmuuttajat) ei ole ainoa ryhmä, joka sinne luokkaan integroidaan, sinne integroidaan niin paljon erityislapsia kuin mahdollista.

(Haastateltava 1)

Useissa kouluissa järjestettävää perusopetukseen valmistavaan opetukseen ei ole lakisääteistä velvoitetta. Sen järjestäminen on kunnille mahdollista, mutta se ei ole subjektiivinen oikeus. Opetushallituksen (i.a.) mukaan lapsen sijoittaminen ikäänsä sekä tietojan ja taitojan vastaavalla luokalle on mahdollista. Tämän perusteella näyttää siltä, että lukutaidotonta ei voisi sijoittaa suoraan esimerkiksi viidennelle luokalle, vaan hänen osaamisensa pitää huomioida luokan valinnassa. Vaikka maahanmuuttajat noudattavat yleistä opetussuunnitelmaa, huomioidaan opetuksessa oppilaiden taustat ja lähtökohdat kuten äidinkieli, kulttuuri, maahanmuuton syy ja maassaoloaika. Lasten kohdalla huono kielitaito on useimmiten vain väliaikainen haaste, sillä lapset oppivat suomen kielen niin hyvin, että siitä tulee lopulta heille vahvin kieli. Perusopetuksen Suomi toisena kielenä -opetus tavoitteleeekin toimivaa kaksikielisyyttä, eli sitä,

että suomenkielestä tulee toinen äidinkieli oman äidinkielen rinnalle. (Mela 2003.)

Kriisit ja traumat

Maahanmuuttaja lapsien ja perheiden kokemat traumat nousivat myös haastatteluisissa keskeiseen rooliin tuen tarvetta määriteltäessä. Lapsien koettiin tarvitsevan tukea jo olemassa oleviin kotimaasta tuotuihin traumoihin sekä matkan aikana ja kohdemaassa mahdollisesti syntyneisiin traumoihin.

Tuleeko koskaan tasapainoiseksi, kun on jo alun perin todella karut kokemukset kun ajattelee, että koko ajan tulee uudelleen traumaattinen tilanne ja joudut olemaan pakenemassa.

(Haastateltava 3)

Haastateltavat nostivat esiin perheen suuren merkityksen lapsen traumojen käsittelyssä sekä kotoutumisprosessissa. Lapsien hyvinvoinnin koettiin olevan vahvasti yhteydessä koko perheen hyvinvoinnin kanssa. Perheen mahdollisuudet antaa tukea toisilleen vaihtelevat kuitenkin suuresti ja voimavarat saattavat olla hyvinkin heikot.

Ollaan epävarmoja siitä oleskelusta, niin kyllä se vaan heijastuu kaikkeen. Turvallinen arki ja säännöllinen elämä tukisi kaikista eniten.

(Haastateltava 4)

Kriisit jaetaan kolmeen kategoriaan niiden synnyn mukaisesti. Näitä ovat kehitykselliset kriisit, elämänkriisit sekä traumaattiset kriisit. Kehitys- ja elämänkriisit ovat tapahtumia, joita meille kaikille tulee vastaan elämän varrella. Ne liittyvät omaan kehitykseen tai elämänvaiheeseen. Tällaisia voivat olla esimerkiksi opiskelemaan pääsy, lapsen syntymä tai työttömäksi jääminen. Kriiseissä oma elämäntilanne näyttää yllättäen hämmäntävältä ja vieraaltakin. Kriisien kokemuksen jälkeen ymmärrys laajentuu ja ihmisellä on taas enemmän valmiuksia tulevaan. Käsittelemättä jääneet kriisit voivat nousta esiin vuosienkin jälkeen ja vaatia käsittelyä. (Suomen mielenterveys seura ry 2009).

Haastateltavien esiin nostama huoli lasten ja perheiden traumaista liittyi kuitenkin ennen kaikkea traumaattisiin kriiseihin. Tällaisia olivat muun muassa perheiden kokemukset kotimaassaan sekä pakomatkasta Suomeen, joiden seuraukset olivat vaihtelevia yksilöiden välillä ja riippuivat erilaisista tekijöistä. Seurauksiin vaikuttivat ihmisen ikä, sosiaaliset suhteet, henkilökohtaiset selviytymiskeinot sekä koetun väkivallan olosuhteet ja merkitys. (Suomen mielenterveysseura ry 2009.) Lapsen kehitysvaihe vaikuttaa merkittävästi siihen, miten traumaattinen kriisi vaikuttaa jatkossa lapsen kasvuun ja kehitykseen. Käytöksessä se saattaa näkyä vaikeuksina tunteiden säätelyssä, eroahdistuksena, puhumattomuutena, vetäytymisenä, keskittymis- tai oppimisvaikeuksina tai masentuneisuutena. Myös vanhempien mahdolliset kidutuskokemukset ja kriisit heijastuvat lapsiin. Perheen hyvinvointi nojaakin paljon vanhempien jaksamiseen ja mielenterveyteen. Kriisien selättämiseksi lapsi tarvitsee vanhempien lisäksi tukea myös koulusta. Koulussa voidaan kiinnittää huomiota turvallisuuden tunteen ja luottamuksen luomiseen, lasten tarpeiden huomioimiseen sekä ennakoitavuuteen ja pysyvyyteen. (Kidutettujen kuntoutuskeskus 2014.)

Haastattelujen pohjalta voidaan todeta, että perheen arki heijastuu lasten ja nuorten koulussa pärjäämiseen ja käytökseen. Haastateltavat pitivät tärkeänä, että koko perhe yksikkönä saa tukea traumoihinsa ja arjessa pärjäämiseen. Perhe nousi tärkeään rooliin myös lasten tuen tarpeen ja arjen pysyvyyden määrittelemisessä. Yksi haastateltavista näki suurimpana ongelmana, tuen tarpeen havaitsemisen koulun vaihtuessa.

Kun yhdessä koulussa kehittyy se oppilaan tuntemus ja oppilaan tuen tarve ja rakennetaan se tuki siihen oppilaan ympärille ja sitten vaihdetaan paikkaa.

(Haastateltava 6)

Tuen tarpeesta kysyttäessä, keskusteluissa keskeiseksi teemaksi nousi, turvapaikanhakuprosessi ja päätöksen tulemisen odottaminen. Mitä jos päätös on kielteinen ja perhe päättää mennä niin sanotusti maan alle? Näissä tilanteissa haastateltavat kokivat, että perheet tarvitsevat erityisesti tukea. Päätöksen tuleminen on molemmissa tapauksissa (kielteinen/myönteinen) kriisi henkilölle.

Koulusta tarjottava tuki on enemmän supportiivista, eikä pysty edes vielä käsittelemään sellaisia asioita, kun suurin pelko on, että saako jäädä.

(Haastateltava 3)

Oppilashuollon henkilökunnan näkemys paperittomien lasten tuen tarpeesta oli laaja. Toisaalta painotettiin käytännön läheistä tukea, suomen kielen oppimista sekä tukea arjen sujumisessa. Toisaalta nähtiin taustalla vaikuttavat traumat ja tarve saada tukea niiden käsittelyyn. Koulun rooli koettiin tuen antajana riittämättömäksi. Resurssit eivät anna myöten auttaa jokaista henkilökohtaisesti, vaikka se olisikin henkilökunnan tahtotila.

Toimintamallien puuttuminen

Paperittomuuden vaikutukseen koulunkäyntiin liittyy tiiviisti myös koulujen henkilökunnan osaaminen. Haastattelut henkilöt kokivat, että valmiiden toimintamallien puuttuminen lisäsi epävarmuutta. Siksi haastatteluissa kysyttiin työntekijöiden mielipiteitä siitä, millaista tukea he kokevat tarvitsevansa kohdattaessa paperittomia lapsia ja nuoria. Useimmiten tukea toivottiin sosiaalityöhön, työntekijöiden koulutukseen ja palvelurakenteen selkeyttämiseen.

Jos koulu ei tiedä miten ne (ongelmat) ratkotaan, niin olisi joku mistä kysyä. Nykyään tietysti koulu pyrkii hoitamaan kaikki itse, mutta jos tulee paljon sellaisia tilanteita, niin ei riitä siihen aika.

(Haastateltava 1)

Haastateltavien mielestä maahanmuuttajalasten määrän lisääntyminen kouluissa lisää myös tiedottamisen merkitystä. Moni koulu odottaa selkeää ohjeistusta maahanmuuttoon liittyvien kysymyksien osalta. Haastateltavat toivoivat myös selkeämpää yhteistyötä kolmannen sektorin toimijoiden, seurakuntien ja erilaisten kouluikäisille toimintaa järjestävien yhdistysten sekä koulujen välillä. Haastateltavat pitivät tärkeänä selkeän ohjeistuksen luomista epäselvien tilanteiden ratkaisemiseksi.

Ohjeistusta, että mitä voi tehdä. Ettei jokaisen yksittäisen tapauksen kohdalla täydy kaikkea selvittää alusta.

(Haastateltava 3)

Lisää tukea toivottiin opettajille lapsien vastaanottamisesta luokkiin. Osa haastateltavista koki, että opettajat eivät saa tarpeeksi aikaa valmistautua maahanmuuttajien tuloon luokkiinsa.

Jos olisi tiedossa, että olisi tulossa lapsia tai nuoria, niin hyvähän se olisi tietää mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, niin pystyisi sitten funtsia, miten voi parhaiten ottaa vastaan.

(Haastateltava 7)

Henkilökunnan koulutustarve

Maahanmuuttajien lisääntynyt määrä kouluissa lisäsi haastateltavien mielestä opettajien ja koulutoimen henkilökunnan koulutustarvetta ja työnohjauksen merkittävyyttä. Nykyään saatava koulutuksen määrä oli haastateltavien mielestä liian vähäinen. Haastateltavat toivoivat lisää koulutusta eri maiden kulttuureista, kielen opetuksesta ja traumojen kohtaamisesta. Koulutuksen lisääminen lisäisi haastateltavien kykyä ymmärtää lasten tilannetta ja taustoja sekä reagoida tuen tarpeeseen.

Itse toivoisin, että opettajan koulutuksessa korostettaisiin lapsen kohtaamista ja sen suhteen luomista.

(Haastateltava 4)

Haastateltavat kokivat, että jos koulussa on hyvä vastaanottavainen ilmapiiri ja työkulttuuri, on maahanmuuttoon liittyviin kysymyksiin helpompi löytää ratkaisuja ja tukea. Työnohjauksen tarve ja merkitys nousivat selkeästi esille haastattelussa. Huomioitavaa oli, että henkilökunnalle olisi tärkeää päästä puhumaan tunteistaan ja kysymyksistään koulun ulkopuolisen tahon kanssa. Lasten traumojen kohtaamisessa esiin nousivat tukemisen haasteet. Moni lapsi kaipaa syliä ja turvaa. Miten henkilökunta osaa olla tukena tällaisissa tilanteissa? Haastateltavia oli myös mietityttänyt joidenkin kohtaamiensa lapsien kohtalo jälkeensä. Mitä lapselle tapahtuu turvapaikkapäätöksen tultua?

Mutta se mitä olen kuullut opettajilta, että hirveä huoli on, kun he saavat ihania pieniä lapsia ja he ei tiedä, miten niitten lasten käy.

(Haastateltava 6)

Haastatteluiden perusteella työntekijät kaipasivat lisää ohjeistusta sekä työn rajaamiseen, että muiden palveluiden saatavuuden suhteen. Yksittäisen oppilaan asioiden selvittäminen tuntui työläältä ja aikaa vievältä verrattuna siihen, että toimintamallit olisivat valmiina. Valmiit ohjeistukset poistaisivat myös epävarmuutta työntekijöiltä. Ohjeistuksen lisäksi haastateltavia mietitytti koulujen henkilökunnan jaksaminen. Kielteiset turvapaikkapäätökset vaikuttavat väistämättä opettajiin ja toki muuhunkin henkilökuntaan. Työnohjauksen ja työilmapiirin merkitys koettiin suureksi.

6.3 Tulevaisuuden uhat ja mahdollisuudet

Haastatteluiden viimeisenä teemana pohdittiin tulevaisuuden näkymiä. Uhkakuvat nousivat mahdollisuuksia voimakkaammin esiin. Uhkakuvat liittyvät laajemmin koko ilmiöön, kun taas mahdollisuudet nähtiin yksilöiden tulevaisuuksien kautta.

Perheenyhdistäminen

Haastateltavia huoletti tulevaisuudessa perheen yhdistämiseen ja eriarvoistumiseen liittyvät kysymykset sekä resurssien riittävyys ja oman työn eettisyys.

Mun mielestä se eriarvoistuminen on iso uhka, jos pelätään radikalisoitumista, mutta ei olla valmiita antamaan paikkaa asua turvassa ja elämään ihmisarvoista elämää.

(Haastateltava 6)

Yksi keskeinen huolenaihe oli poliittinen päätöksenteko. Jos paperittomuus ilmiönä lisääntyy tulevaisuudessa, vaati se haastateltavien mielestä jämäkempiä ja selkeämpiä päätöksi niin kunnan kuin valtionkin tasolta. Maahanmuuttopoliittiset huonot päätökset nähtiin selkeästi uhkakuvana. Perheen yhdistämistä kiristävät uudet päätökset nostettiin myös esiin keskusteluissa.

Tää perheenyhdistämisen kiristäminen on niin järjetöntä, kuin voi vain olla. Jos ihmiselle myönnetään oleskelulupa ja hänet tuomiin elämään erossa perheestään koko elämäkseen, ja sanotaan

että kotoudu. Siitä tulee varmaan niin pahoja mielenterveysongelmia, että siinä se kustannushyöty sitten onkin.

(Haastateltava 2)

Perheenyhdistämisen edellytysten kiristämällä haastateltava viittaa heinäkuun 2016 alussa voimaan tulleisiin uusiin ehtoihin. Ehtojen kiristymisen taustalla on Euroopan Unionin vuonna 2003 hyväksymä direktiivi oikeudesta perheenyhdistämiseen. Suomi on pannut direktiivin täytäntöön jo vuonna 2006, mutta ei vielä silloin ottanut käyttöön direktiivin lisäedellytyksiä. Syyskuussa 2015 käynnistettiin hanke, jonka tarkoitus oli tarkentaa perheenyhdistämisen kriteerejä EU:n perheenyhdistämisdirektiivin mukaisesti. Hanke oli osa pääministeri Sipilän hallitusohjelmaa. (Sisäministeriö 2015.) Oleskeluluvan ehtona on ulkomaalaislain mukaisesti yleensä ollut turvattu toimeentulo. Kansainvälistä suojelua saaneen henkilön perheenjäsenet ovat muodostaneet tähän poikkeuksen, josta nyt luovutaan. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että 1.7.2016 lähtien toimeentuloedellytys koskee myös kansainvälistä ja tilapäistä suojelua saavien kotimaassa perustettuja perheitä. Poikkeuksena on kuitenkin kolmen kuukauden aika, jolloin oleskeluluvan saanut henkilö voi hakea perheenyhdistämistä ilman toimeentuloedellytystä. (Sisäministeriö 2016.)

Perheenyhdistämiseen oman hankaluutensa tuo pohjoismainen perhekäsitys, joka on useita muita maita suppeampi. Wahlberg (2013, 11) kirjoittaa Ruotsinperherakenteesta joka pätee myös Suomessa. Perheeksi lasketaan lähtökohteisesti vanhemmat ja heidän lapsensa. Ulkopuolella jäävät isovanhemmat, muut sukulaiset ja läheiset. Ydinperheen ulkopuolisen suvun yhdistäminen on käytännössä mahdotonta, sillä perheenyhdistäminen on tarkkaan rajattu.

Yhteiskunnalliset asenteet

Haastateltavien mielestä tulevaisuudessa oman työn tekemiseen liittyy omien ja yhteiskunnan asenteiden tila. Miten maahanmuuttajien lisääntynyt määrä, vaikuttaa asenteisiimme heitä kohtaan? Ollaanko suvaitsevaisia ja vastaanottavaisia vai suvaitsemattoman sulkeutuneita? Haastateltavat pohtivat myös oman työn eettisyyttä ja muiden kollegoiden asenteiden vaikutus omaan työhön.

Se uhkakuva, jos niin haluaa sanoa, siitä että tulee ristiriitoja koulun sisällä, tai omien näkemysten, oman työn tekemisestä. Ja joku toinen, jolla on valta määrittää mun työtä, niin jos olisi ristiriita siitä, että miten sitä työtä pitää tehdä (pelko siitä, että oppilashuolto rajataan pois osalta oppilailta, sekä siitä, että paperittomista pitäisi ilmoittaa jonnekin). Sellainen on tietysti oman työn kannalta uhkakuva. Ei se mahdottomuus ole.

(Haastateltava 5)

Tulevaisuuden näkökulmasta haastateltavia mietitytti resurssien riittävyys ja muiden maiden virheistä oppiminen kotouttamista suunniteltaessa. Moni haastateltava otti esiin jonkun toisen maan esimerkin pohtiessaan maahanmuuton tulevaisuutta. Mitä näissä maissa joilla on pidempi kokemus turvapaikanhakijoista, on tehty oikein ja mitä väärin? Uhkakuvana nähtiin muun muassa niin sanottu gettoutuminen, jossa turvapaikanhakijat keskittyisivät asumaan, tietylle alueelle pääkaupunkiseudulla ja olisivat näin omassa kulttuuriympäristössään, eristyksissä kantaväestöstä. Yksi haastateltava nosti tulevaisuuden haasteeksi mediassa paljon esillä olleen naisten aseman eri kulttuureissa. Häntä mietitytti yksin tulleiden miehien suuri määrä ja heidän kulttuurinsa opit tasa-arvosta, verrattuna länsimaalaisiin oppeihin. Haastatteluissa tulevaisuuden kannalta mahdollisuudeksi nähtiin hyvän luottamussuhteen syntyminen turvapaikanhakijoiden ja kantaväestön välille.

Mitä suomalaisuus on? Että annettaisiin mahdollisuus vanhempien kotimaasta tai ihonväristä riippumatta, ihmisten itse määrittellä se. Että annettaisiin mahdollisuus.

(Haastateltava 6)

Koulun merkitys

Koulun palveluiden piirissä olemisen nähtiin mahdollistavan paperittomalle lapselle hyvän ja toiveikkaan tulevaisuuden. Perusopetus ja oppilashuollon palvelut muodostavat merkittävän osana kouluikäisten hyvää arkea. Opetuksen ja huolenpidon ajateltiin kannattelevan myös siinä tapauksessa, että lapsi joutuisi muuttamaan pois Suomesta myöhemmin elämässään

Tulevaisuuden näkymiä haastateltavilla oli paljon. Näkymät kuitenkin liittyivät suurelta osin maahanmuuttoon yleisesti, eivätkä niinkään paperittomuuteen. Toki nämä ovat tiiviissä yhteydessä toisiinsa. Perheenyhdistämisen kiristyminen

nähtiin järjettömänä ja radikalisoitumista pohdittiin sen kautta. Mikäli ihminen suljetaan ulos omasta lähipiiristään, on haastateltavien mukaan pelkona ääriliikkeisiin liittyminen. Kun ihminen suljetaan tarpeeksi monta kertaa ulos yhteiskunnasta, löytyy lopulta joku ryhmä, joka ottaa hänet ilomielin vastaan (Katisko 2016).

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Haastatteluiden perusteella voidaan todeta, että kaikkien lasten oikeus perusopetukseen on vahva eettinen lähtökohta koko oppilashuollon henkilöstölle. Mahdollisuus käydä koulua nähtiin selkeästi sekä lapsen että yhteiskuntamme edun mukaisena. Haastateltavien mielipiteet ja eettinen näkökulma olivat myös tämänhetkisen lainsäädännön mukaiset. Suomen perustuslain (1999/731) mukaan jokaisen lapsen tulee päästä kouluun riippumatta lapsen tai hänen vanhempansa oikeudellisesta asemasta. Laki ei edellytä, että lapsella olisi kotikunta tai kunnassa asuminen olisi pysyvää. Ainoastaan oppivelvollisuus on rajattu koskemaan kunnassa vakituisesti asuvia. (Paperittomat hanke i.a.a.)

Turvapaikanhakijoiden lasten koulutusoikeudet ja mahdollisuudet EU maissa ovat kuitenkin edelleen heikommat kuin kantaväestöllä. He eivät pääse isäntävaltion koulutusjärjestelmään mukaan välttämättä samoin ehdoin kuin kantaväestön lapset. Koulutus voidaan aluksi järjestää vastaanottokeskuksissa koulujen sijasta. Viranomaisilla on myös oikeus lykätä lapsen kouluun pääsyä kolmen kuukauden ajan turvapaikkahakemuksen vastaanoton jälkeen. Jos lapsen pääsy koulutusjärjestelmään on mahdotonta erityistilanteen, kuten laittoman siirtolaisuuden johdosta, jäsenvaltion tulee artiklan 14(3) mukaan tarjota ja järjestää vaihtoehtoista koulutusta lapselle. (FRA 2015a, 147)

Miten paperittomuus näyttäytyy ilmiönä kouluissa? Haastatteluiden perusteella oppilashuollon henkilöstö on perin epätietoinen paperittomuudesta ilmiönä. Suurin osa haastatelluista ei ensin voinut käsittää, että suomalaisessa koulussa voisi olla oppilaana ilman virallista oleskelulupaa. Yhdessä keskustellen asia kuitenkin selkeytyi heille ja lopulta kaikki osasivat kertoa kohtaamisista paperittomien kanssa. Havainto ilmiön olemassaolosta syntyi haastatteluiden aikana. Paperittomuus aiheena tuntui kiinnostavan haastateltuja ja he olivat valmiita myös kyseenalaistamaan omia käsityksiään ja ajatusmallejaan.

Toisena tutkimuskysymyksenä selvitettiin, miten paperittomuus vaikuttaa lasten koulunkäyntiin. Haastatteluissa nousi esille epävarmuus liittyen paperittomille

tarjolla oleviin palveluihin. Vaikka oppilashuollon palvelut miellettiin automaattisesti kuuluvaksi kaikille koulujen oppilaille, muiden palveluiden saatavuus oli epäselvää. Siihen, mihin paperittomia voisi ohjata saamaan tukea ja apua, kättätiin enemmän neuvoja ja virallisia ohjeistuksia. Paperittomien lasten nähtiin kuitenkin tarvitsevan kantaväestöä enemmän tukea ja ohjausta koulunkäynnin ja arjen tukena. Henkilökunnalla oli halu toimia oikein, mutta aina ei ollut selvää, mitä se käytännössä tarkoitti. Samaa epävarmuutta ja epäselvyyttä on nähtävissä muissakin aiheeseen liittyvissä opinnäytteissä. Jopa seurakuntien työntekijät pohtivat linjauksia siihen, kenelle esimerkiksi diakoniatyötä kohdennetaan. Paperittomat henkilöt saivat kyllä ohjausta ja neuvontaa, sekä hengellistä tukea mutta aineellinen apu jäi usein saamatta.

Hakalehto-Wainoin (2012, 275) mielestä opetustoimen henkilökunnalla tulisi olla riittävästi tietoa perus- ja ihmisoikeuksista sekä niiden käytännön merkityksestä yksilölle. Kouluissa tulisi huolehtia siitä, että koulutoimella on selkeät menettelytavat tilanteisiin, jossa joku kokee perus- tai ihmisoikeuksiaan loukattavan tai näiden toteutumisessa on ongelmia. Huomioitavaa on, että koulu yhteisöt ovat muuttumassa monikulttuurisiksi sekä maahanmuuttajataustaisten opettajien että oppilaiden kautta. Maahanmuuttajien sopeutumiseen kouluympäristöön vaikuttaa opettajien suhtautuminen, asenteet ja käyttäytyminen maahanmuuttajaoppilaita kohtaan. Myös suomalaisten oppilaiden suhtautuminen eri kulttuureista tulleisiin oppilaisiin vaikuttaa maahanmuuttajien sopeutumiseen kouluympäristöön. (Liebkind 2006, 151.)

Opinnäytetyöprosessin aikana eli vuoden 2016 alusta, paperittomuuteen on havahduttu myös mediassa. Paperittomuutta käsitellään mediassa ilmiönä, mutta myös siihen johtavia syitä nostetaan esiin. Viime vuonna saapuneiden turvapaikanhakijoiden turvapaikkapäätökset alkavat valmistua ja niiden myötä iso osa tulijoista joutuu kohtaamaan kielteisen päätöksen aiheuttamat seuraukset. Uudenlaisena paperittomien ryhmänä näyttäytyvät irakilaiset, joita viime vuoden turvapaikanhakijoista oli noin 2/3 ja, jotka saavat maahanmuuttoviraston tekemien uusien maalinjausten myötä suurelta osin kielteisiä päätöksiä turvapaikkahakemuksiinsa (Maahanmuuttovirasto 2016 c). Kielteisen päätöksen saaneita ei kuitenkaan voida lähettää takaisin Irakiin, sillä Suomelle ei ole palautussopi-

musta Irakin kanssa ja maa ottaa vastaan vain vapaaehtoisesti palaavat. Suomeen jäävillä ei kuitenkaan ole oikeutta esimerkiksi työntekoon. He jäävät eräänlaiseen väliin, jossa heitä ei voida palauttaa kotimaahansa, mutta Suomessa heillä ei ole oleskeluluvan mukanaan tuomia oikeuksia. (Maahanmuuttovirasto 2016 d). Peruskouluikäisiä lapsia ei erikseen tilastoida, mutta yksin tulleiden alaikäisten joukossa Irakilaiset erottuvat suurena joukkona (Maahanmuuttovirasto 2016 e). Näin ollen voidaan päätellä irakilaiden paperittomien näkyvän myös peruskouluissa.

Koska koulujen henkilökunta ei ollut tietoinen oppilaiden taustoista tai mahdollisesta paperittomuudesta, eivät paperittomat nousseet erityisenä joukkona esille. Heidän tilanteensa vaikutti monesti olevan oppilashuollon silmin samankaltainen kuin turvapaikanhakijoiden. Paperittomuudella kuitenkin ajateltiin olevan mahdollisia vaikutuksia koulunkäyntiin.

Kolmas tutkimuskysymys koski tulevaisuuden mukanaan tuomia uhkia ja mahdollisuuksia. Vastauksissa nousivat esiin huoli perheenyhdistämisten kiristymisestä sekä yhteiskunnallisen tilanteen kehittymisestä. Yhteiskunnallisen ilmapiirin kiristymisen pelättiin vaikuttavan haastateltujen oman työn tekemiseen niin, että palveluita alettaisiin rajata enemmän. Paperittomille lapsille ja heidän perheilleen toivottiin mahdollisuutta hyvään arkeen ja sitä kautta onnelliseen elämään.

8 POHDINTA

Tämän tutkimuksen aihe paperittomat lapset perusasteen kouluissa valikoitui, koska aiheesta on vähän aiempaa tutkimustietoa. Aihe on myös ajankohtainen maahanmuuton määrän lisääntyessä. Nämä seikat lisäävät tarvetta tutkia ilmiötä tarkemmin. Paperittomuuteen liittyviä käsitteitä ja määritelmiä sekä paperittomien lasten sijoittumista koulujärjestelmään, tulisi tutkia aktiivisemmin. Tämän tutkimuksen toivottiin tuottavan lisää tietoa kouluhenkilökunnalle ja kunnille paperittomista ja heidän sopeutumistaan yhteiskuntaan ja koulujärjestelmään.

Haastavaa opinnäytetyössä oli alkuun saada haastatteluja sovittua kiireisen oppilashuollon henkilökunnan kanssa. Aiheeseen liittyvien käsitteiden suuri määrä ja niiden määrittelemiseen liittyvät vaikeudet olivat myös aluksi haastavia. Haastetta toi myös tutkimuksen kannalta oleellisen tiedon esiin tuominen työssä. Ongelmakohtissa työparilla oli suuri merkitys tukijana ja näkökulman tuojana.

Kummallakaan opinnäytteen tekijällä ei ollut kokemusta laadullisen tutkimuksen tekemisestä, joten tutkimusmenetelmästä, sen mahdollisuuksista ja haasteista opittiin prosessin edessä koko ajan lisää. Teoriaan ja käsitteisiin tutustumien opetti lisää ilmiöstä ja sai tarkastelemaan kriittisesti löydettyjä lähteitä. Työparina toimiminen luonnistui hyvin koko opinnäyteprosessin ajan. Yhteistyö sujui saumatta ja vastuut jakautuivat tasapuolisesti. Parityöskentelyä ohjasi molempien suuri motivaatio ja kiinnostus aihetta kohtaan sekä vuorovaikutuksen helpous. Yhteistyö tutkija Marja Katiskon kanssa oli hyvää ja ilmapiiri oli avoimen keskustelevaa. Katiskon apu haastatteluja ja tutkimuslupia järjestettäessä oli erityisen tärkeää, jotta tämän opinnäytetyön aineisto saatiin kerättyä.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli vastata kysymyksiin paperittomien lapsien näkyvyydestä ja tuen tarpeesta peruskouluissa. Teemahaastatteluin saatu aineisto vastasi hyvin asetettuihin tutkimuskysymyksiin ja tutkimusprosessi eteni laadullisen tutkimusprosessin perusteiden mukaisesti. Tutkimus oli eettisesti luotettava ja lähteitä tarkasteltiin kriittisesti. Tutkimusote ja käytetyt menetelmät

kuvasivat paperittomuutta ilmiötä peruskouluissa hyvin ja tutkimus osoittautui validiteetiltaan hyväksi. Tutkimustulosten uskottavuuteen vaikutti positiivisesti se, että tutkimusaineistossa oli edustettuna eri edustajia oppilashuollosta. Aineiston koko (N=7) oli kuitenkin liian pieni, jotta yleistettävyyttä olisi ollut hyvä. Tutkimuksen luotettavuus kärsi siitä, että paperittomuus käsite ei ollut selkeä haastateltaville. Paperittomien lapsien määrä ei ollut kouluissa suuri tai sitä ei pystytty määrittelemään. Tutkimuksessa määriteltiin tarkasti paperittomuuden käsite, ja sitä mitattiin oikeilla menetelmillä. Näin voidaan todeta tutkimuksen pätevyyden olleen tältä osin hyvä.

Haastatteluissa nousi ilmi, että pääkaupunkiseudun kunnissa koulujen aluekoordinaattorit ovat parhaiten perillä lapsien taustoista. He hallinnoivat eri oppilasrekistereitä ja olisivat siksi parhaita henkilöitä kertomaan, onko koulussa paperittomia. Tästä syystä tärkeä jatkotutkimusaihe olisi haastatella koulujen aluekoordinaattorit ja koulutoimen johto. Näin saataisiin kattavampi kuva paperittomien lapsien olemassaolosta kouluissa. Millaisia ohjeistuksia heistä on annettu oppilashuollolle ja mihin toimenpiteisiin kouluissa pitäisi ryhtyä paperittomia lapsia kohdattaessa. Jatkotutkimuksissa haasteeksi nousee paperittomuus käsitteen monitulkintaisuus, koska käsitteellä ei ole yhtä selkeää määritelmää. Tämän vuoksi olisikin tärkeää toimialalla vaikuttavien kanssa keskustellen määrittellä yksi, yleisesti hyväksytty määritelmä, joka kuvaa kattavasti ja tarkasti paperittomia.

Opinnäytetyön aihe oli hyvin tarpeellinen. Lapsen oikeus koulunkäyntiin turvataan maassamme lailla, mutta miten paperittomien lasten laita on. Koulunkäynnin oikeus näyttäisi aineiston pohjalta toetutuvan hyvin haastateltavien edustamissa kouluissa. Aineiston kautta on todennettavissa, että lapsella näyttäisi olevan oikeutettu asema yhteiskunnassamme palveluiden osalta. Heillä on oikeus kattavampiin palveluihin kuin esimerkiksi heidän vanhemmillaan. Haastatteluisa hämmentävää oli se, että kunnilla ei ole selkeitä toimintaohjeita, miten kouluissa toimitaan paperittomia kohdatessa.

Turvapaikanhakijoiden kasvanut määrä ja paperittomuus ilmiönä näkyivät koko opinnäytetyöprosessin ajan vahvasti mediassa ja aiheesta keskusteltiin aktiivi-

sesti. Koulutoimen henkilökunnan resurssit näyttivät haastattelujen pohjalta olevan rajalliset. Maahanmuuton kasvu synnyttää lisäresurssien tarpeen kouluihin. Koulut tarvitsevat tulevaisuudessa opastusta ja resursseja käsitellessään tätä ryhmää. Opettajalta ei esimerkiksi voi vaatia toimimista sosiaalityöntekijänä tai psykologina opetuksellisen työnsä lisäksi. Opettajia ei ole koulutettu näihin tehtäviin. Tämän tutkimuksen haastattelujen pohjalta voidaan todeta, että lisääntynyt maahanmuuttajien tulva tuo tullessaan yhä suuremman tarpeen eri sosiaalityön sektoreiden yhteistyöhön ja päätöksentekoon.

Paperittomien oppilaiden tuen tarpeeseen voisi hyvin olla vastaamassa kouluissa työskentelevä sosionomi. Sosiaalialan palvelukentän ja maahanmuuttajatyön tunteva sosionomi voisi tukea oppilaita ja heidän perheitään sekä akuuteissa haasteissa että pidempään jatkuvien ongelmien kanssa. Perheen kanssa työskentely tukisi oppilaiden hyvinvointia. Sosionomin ennaltaehkäisevä työote sopisi hyvin kouluihin ja vapauttaisi opettajalta aikaa opetustyöhön. Jo se, että kouluissa olisi olemassa turvallinen aikuinen, jolla olisi aikaa kuunnella ja olla läsnä ilman ajanvarausta, toisi turvaa ja tukea arkeen.

Onnistuneen kotouttamispolitiikan kannalta on tärkeää pohtia ja tutkia paperittomuusilmiötä laajemmin. Mitä jos paperittomuus ilmiönä nähtäisiin enemmän mahdollisuutena kuin uhkakuvana ja sen lieveilmiöitä ennaltaehkäistäisiin jo nyt kunnissa? Oli ilo huomata, että lapset kohdattiin kouluissa lapsina, ei paperittomina.

LÄHTEET

- Alanko Milla ja Okko Elina 2016. Ensimmäinen luokka - Diakoniatyö paperittomien ensimmäisenä kohtajana. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Helsingin toimipaikka. Sosionomi (AMK), diakoniatyö – koulutusohjelma. Opinnäytetyö.
- Alasuutari, Pertti 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. 4. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, Jari 2010. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat-laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa Aaltola Juhani & Valli Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja sisällönanalyysimenetelmiin. Jyväskylä: Ps-Kustannus, 179–203.
- Eurostat 2015. Third country nationals found to be illegally present - annual data (rounded). Viitattu 1.8.2016.
<http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do>
- FRA 2015. a. European Union Agency for Fundamental Rights. Handbook on European law relating to the rights of the child. Verkkojulkaisuna: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_en.pdf.
- FRA 2015. b. European Union Agency for Fundamental Rights. Cost of exclusion from healthcare – The case of migrants in an irregular situation. Verkkojulkaisuna: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2015-cost-healthcare-summary_en.pdf
- Haastateltava 1. haastattelu Helsingissä 16.5.2016
- Haastateltava 2. haastattelu Vantaalla 16.5.2016
- Haastateltava 3. haastattelu Vantaalla 16.5.2016
- Haastateltava 4. haastattelu Espoossa 30.5.2016
- Haastateltava 5. haastattelu Espoossa 30.5.2016
- Haastateltava 6. haastattelu Vantaalla 8.6.2016
- Haastateltava 7. haastattelu Vantaalla 8.6.2016

- Hakalehto-Wainio, Suvianna 2012. Oppilaan oikeudet opetustoimessa. Hämeenlinna: Lakimiesliiton Kustannus.
- Helsingin Kaupungin tietokeskus 2016. Helsingin seudun vieraskielisen väestön ennuste 2015–2030. Viitattu 20.9.2016.
https://www.vantaa.fi/instancedata/prime_product_julkaisu/vantaa/embeds/vantaawwwstructure/121609_Helsingin_seudun_vieraskielisen_vaeston_ennuste_2015-2030.pdf
- Hessle, Marie 2009. Ensamkommande men inte ensamma - Tioårsuppföljning av ensamkommande asylsökande flyktingbarns livsvillkor och erfarenheter som unga vuxna i Sverige. Stockholms universitet.
- Himanen, Markus & Könönen, Jukka 2010. Maahanmuuttopoliittinen sanasto. Helsinki: Like-Kustannus.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helen 2008. Tutkimushaastattelu. Helsinki: Gaudeamus.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2007. Tutki ja kirjoita. 13. painos. Helsinki: Tammi.
- Hirsjärvi, Sirkka; Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2013. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Häkkinen, Hannele; IsoMauno, Jean-Tibor & Tyni, Tero 2016. Kuntaliiton yleiskirje 6/2016. Viitattu 14.9.2016.
<http://www.kunnat.net/fi/Kuntaliitto/yleiskirjeet-lausunnot/yleiskirjeet/2016/Sivut/yleiskirje-6-2016.aspx>
- Infopankki 2016. Helsingin Kaupunki. Turvapaikanhakija. Viitattu 28.10.2016
<http://www.infopankki.fi/fi/muutto-suomeen/olen-/turvapaikanhakija>
- Kamppinen, Matti; Kuusi, Osmo & Söderlund, Sari 2002. Tulevaisuudentutkimus–perusteet ja sovelluksia. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kamppinen, Matti; Malaska, Pentti & Kuusi, Osmo 2002. Tulevaisuudentutkimuksen peruskäsitteet. Teoksessa Matti Kamppinen, Osmo Kuusi & Sari Söderlund (toim.) Tulevaisuudentutkimus–perusteet ja sovellukset. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 19–52.
- Kananen, Jorma 2015. Opinnäytetyön kirjoittajan opas - näin kirjoitan opinnäytetyön tai progradun alusta loppuun. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu

- Katisko, Marja 2016. Tutkijan (VTT) haastattelu 12.1.2016. Diakonia-ammattikorkeakoulussa.
- Katisko, Marja 2015. Tuntemattomat-tutkimushanke. Viitattu 15.1.2016.
http://www.helsinki.fi/kaupunkitutkimus/dokumentit/Kickoff05022015/esitykset/KATISKO_Paperittomat.pdf
- Kaupunginhallitus 2013. Helsingin Kaupunki. Viitattu 15.1.2016.
http://www.hel.fi/static/public/hela/Kaupunginhallitus/Suomi/Paatosti edote/2013/Halke_2013-12-09_Khs_44_Pt/84D95FCF-8DBA-4907-81CB-2A9332A81F8B/Ns_paperittomien_henkiloiden_terveyspalveluiden_ja.pdf
- Kidutettujen kuntoutuskeskus 2014. Pakolaisten psykososiaalisen tuen kehittäminen-koulutus diat. Viitattu 16.9.2016.
http://www.kotouttaminen.fi/files/42050/Pakolaisten_psykososiaalisen_tuen_kehittaminen_Suomi.pdf
- Kiviniemi, Kari 2010. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Junani Aaltonen & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja sisällönanalyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-Kustannus, 70–83.
- Korniloff, Meri & Laine, Marjaana 2014. Paperittoman lapsen oikeus perusopetukseen. Paperittomat-hankkeen, Raha-automaattiyhdistyksen ja Pakolaineuvonta RY:n opaslehti. Viitattu 14.9.2016
http://www.paperittomat.fi/wpcontent/uploads/2014/04/paperittoman_lapsen_oikeusperusopetukseen_julkaisu_VALMIS.pdf
- Kuula, Arja 2006. Tutkimusetiikka. Tampere: Vastapaino.
- Lahtinen, Matti & Lankinen, Timo 2010. Koulutuksen lainsäädäntö käytännössä. 7.uudistettu painos. Helsinki: Tietosanoma
- Lahtinen, Nina 2011. Oppilaan oikeudet ja vanhempien vastuu. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Laki kansainvälistä suojelua hakevan vastaanotosta sekä ihmiskaupan uhrin tunnistamisesta ja auttamisesta 2011/746, 17.6.2011. Viitattu 14.9.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110746>

- Laki viranomaisen toiminnan julkisuudesta 1999/621, 21.5.1999. Viitattu 14.9.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990621#L6P24>
- Leppäkorpi, Merja 2011. Asiaton oleskelu kielletty; tutkimusmatkalla paperittomien Suomessa. Helsinki: Into.
- Liebkind, Karmela 2006. Monikulttuurinen Suomi. Tampere: Gaudeamus.
- Lähteenmäki, Minna 2013. Lapsi Turvapaikanhakijana-Etnografisia näkökulmia vastaanottokeskuksen ja koulun arjesta. Helsingin Yliopisto. Käytännötieteiden laitos. Väitöskirja.
- Maahanmuuttovirasto 2016. a. Tilasto turvapaikanhakijoiden määrästä 1.1–31.8.2016. Viitattu 20.9.2016.
http://www.migri.fi/download/65764_tp-hakijat_tammi_elo_2016.pdf?23f6f64653e0d388.
- Maahanmuuttovirasto 2016. b. Tilasto turvapaikkapäätöksistä 1.1–31.12.2015. Viitattu 12.10.2016. http://www.migri.fi/download/64994_Tp-paatokset_2015.pdf?faa64de34a93d388.
- Maahanmuuttovirasto 2016. c. Maahanmuuttoviraston lehdistötiedote. Irakilaisten turvapaikkapäätökset: Kielteisten osuus kasvanut 6.7.2016. Viitattu 14.10.2016.
http://www.migri.fi/medialle/tiedotteet/lehdistotiedotteet/lehdistotiedotteet/1/0/irakilaisten_turvapaikkapaatokset_kielteisten_osuus_kasvanut_68688.
- Maahanmuuttovirasto 2016. d. Maahanmuuttoviraston lehdistötiedote. Humanitaarista suojelua ei myönnetä enää, uudet maalinjaukset Afganistanista, Irakista ja Somaliasta. Viitattu 14.10.2016.
http://www.migri.fi/medialle/tiedotteet/lehdistotiedotteet/lehdistotiedotteet/1/0/humanitaarista_suojelua_ei_myonneta_ena_uudet_maalinjaukset_afganistanista_irakista_ja_somaliasta_67589.
- Maahanmuuttovirasto 2016. e. Tilasto vuonna 2015 yksin tulleista alaikäisistä. Viitattu 2.11.2016. http://www.migri.fi/download/64992_Tp-hakijat_alaikaiset_2015.pdf?f15817976801d488.
- Maahanmuuttovirasto vuosikertomus 2015. Viitattu 27.5.2016.

http://www.migri.fi/download/67263_vuosikertomus2015_fin.pdf?e1b63f2022bdd388

- Malaska, Pentti 2013. Tulevaisuustietoisuuden ja tulevaisuuden tietämisestä - Tulevaisuus mielenkiinnon kohteena. Teoksessa Osmo Kuusi, Timo Bergman & Hazel Salminen (toim.) Miten tutkimme tulevaisuuksia? Helsinki: Tulevaisuuden tutkimuksen seura ry 14–22.
- Mela, Marjo 2003. Suomi toisena kielenä-artikkeli. Kielikello 1/2003. Kotimaisten kielten keskus. Viitattu 15.9.2016.
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1409>
- Metsämuuronen, Jari 2006. Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Jyväskylä; Gummerus Kirjapaino Oy.
- Migrationsinfo i.a. Papperslösa. Viitattu 7.11.2016.
<http://www.migrationsinfo.se/migration/sverige/papperslosa/>
- Nikander, Pirjo 2010. Laadullisten aineistojen litterointi, kääntäminen ja validiteetti. Teoksessa Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen. Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino 432–442.
- Nissilä, Leena 2015. Turvapaikanhakijoiden koutoutuminen on myös koulutuksen haaste 28.9.2015. Osaamisen asialla-opetushallituksen blogi. Viitattu 20.9.2016.
http://www.oph.fi/ajankohtaista/blogi/101/0/turvapaikanhakijoiden_koutoutuminen_on_myos_koulutuksen_haaste
- Oikeusasiamiehen tiedote 2014. Kunnan tulee järjestää perusopetusta kaikille kunnassa asuville lapsille. Viitattu 14.9.2016.
<http://www.oikeusasiamies.fi/Resource.phx/pubman/templates/2.htx?id=1022>
- Opetushallitus i.a. Maahanmuuttajataustaisten oppilaiden opetus. Viitattu 20.9.2016.
http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/kieli_ja_kulttuuriryhmat/maahanmuuttajataustaiset_oppilaat
- Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 2013/1287, 30.12.2013. Viitattu 14.9.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2013/20131287#Pidp1565792>
- Paperittomat-hanke i.a.a. Paperittomuudesta. Viitattu 15.1.2016.
http://www.paperittomat.fi/?page_id=28
- Paperittomat-hanke i.a.b. Oikeus terveyteen. Viitattu 15.1.2016.

- http://www.paperittomat.fi/?page_id=347
- Perusopetuslaki 1998/628, 21.8.1998. Viitattu 13.9.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628>
- Perustuslaki 1999/731, 11.6.1999. Viitattu 1.9.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki>
- Picum i.a. Platform for international cooperation on undocumented migrants. Who are undocumented migrants? Viitattu 13.9.2016.
<http://picum.org/en/our-work/who-are-undocumented-migrants/>
- Poliisihallitus 2015. Poliisihallituksen julkaisusarja 1/2015 Laittoman maahantulon torjunnan arviointiraportti vuosi 2014. Viitattu 15.6.2016.
http://www.poliisi.fi/tietoa_poliisista/julkaisut/prime101/prime232_fi.aspx?docID=29233
- Rubin, Anita i.a.a. Skenaariotyöskentely tulevaisuudentutkimuksessa. Viitattu 12.3.2016.
<http://nexusskenarix.internetix.fi/fi/materiaalit/metodi/>
- Rubin, Anita i.a.b. Skenaarion käsitteestä Viitattu 12.3.2016.
http://nexusskenarix.internetix.fi/fi/materiaalit/metodi/02_skenaarion_kasitteesta?C:D=534678&selres=534678
- Sisäministeriö 2015. Perheenyhdistämisen edellytysten tiukentaminen. Viitattu 15.9.2016.
<http://www.intermin.fi/fi/lainvalmistelu/perheenyhdistaminen>
- Sisäministeriö 2016. Mediatiedote 29.6.2016. Perheenyhdistämisen muutokset voimaan 1.7. Viitattu 15.9.2016.
http://www.intermin.fi/fi/ajankohtaista/uutiset/maahanmuutto/1/0/perheenyhdistamisen_muutokset_voimaan_1_7_68559
- Skolverket 2016. Ruotsin kouluviraston verkkosivut. Bidrag för utbildning för barn som vistas i landet utan tillstånd 4.5.2016. Viitattu 27.5.2016
<http://www.skolverket.se/skolutveckling/statsbidrag/grundskole-och-gymnasieutbildning/papperslosa-barn-1.203490>
- Sosiaalihuoltolaki 2014/1301, 30.12.2014. Viitattu 14.9.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20141301?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=sosiaalihuoltolaki>

- Sosiaali- ja terveysministeriö 2015. Paperittomien terveydenhuolto. Viitattu 15.1.2016.
<http://stm.fi/paperittomien-terveydenhuolto>
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2016. Kuntainfo 15.4.2016. Turvapaikanhakijoiden oikeus lastensuojelun palveluihin. Viitattu 14.9.2016.
http://stm.fi/documents/1271139/2044491/Kuntainfo_2_2016.pdf/98d97a41-10e6-40d0-a5f9-9eb6bcb53d70
- Suomen mielenterveysseura ry 2009. Tukinet-verkkoartikkeli, Kehitys- ja elämänkriisit. Viitattu 16.9.2016.
https://www.tukinet.net/aineisto/aineisto_tiedot.tpl?id=640
- Talentia ry 2013. Arki, arvot, elämä, etiikka. Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta. Helsinki
- Terveyden ja Hyvinvoinnin laitos 2015. Paperittomat. Maahanmuuttajat ja monikulttuurisuus. Viitattu 15.1.2016.
<https://www.thl.fi/fi/web/maahanmuuttajat-ja-monikulttuurisuus/palvelut/paperittomat>
- Tilastokeskus 2014. Tilasto Maahanmuuttajataustaisten väestön alueellisesta jakautumisesta. Viitattu 14.6.2016.
<http://pxnet2.stat.fi/explorer/Maahanmuuttajat/kuntakartta.html>
- Ulkomaalaislaki 2004/301. Viitattu 27.9.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2004/20040301?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=ulkomaalaislaki>
- Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta 2001/1435. Viitattu 20.9.2016.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2001/20011435>
- Vasantola, Satu 2016. Suomeen on syntymässä tänä syksynä uusi paperittomien joukko. Helsingin Sanomat. 16.9, Kotimaa.
- Venetjoki, Maria 2016. Seurakunnat paperittomien kohtaajina, tutkimus ei-luterilaisista seurakunnista Helsingissä. Diakonia-ammattikorkeakoulu. Helsingin toimipaikka. Sosionomi (AMK), diakoniatyö – koulutusohjelma. Opinnäytetyö.
- Vuorikuru, Ilkka 2012. Maahanmuutto harmaan talouden kysymyksenä. Kalevi Sorsa-säätiön julkaisuja 2/2012. Viitattu 6.6.2016.

[http://sorsafoundation.fi/wp-](http://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/sites/807/2012/07/Maahanmuutto_web.pdf)

[content/uploads/sites/807/2012/07/Maahanmuutto_web.pdf](http://sorsafoundation.fi/wp-content/uploads/sites/807/2012/07/Maahanmuutto_web.pdf)

Wahlberg, Cecilia 2013. "Vi är äntligen fria!" En studie i hur barn upplever övergången från att ha varit papperslös till att få permanent uppehållstillstånd. Uppsala Universitet.

Westin, Sanna 2008. "Undocumented children" All I want to do is land". Save the children Sweden. Viitattu 27.5.2016. <http://resourcecentre.savethechildren.se/sites/default/files/documents/2620.pdf>

Yle-Uutiset 2016. Suomeen syntymässä uudenlainen paperittomien joukko? Maahanmuuttovirasto vihjaa oleskeluluvasta jumittuneille. Viitattu 4.9.2016. <http://yle.fi/uutiset/3-9123458>

Liite: Teemahaastattelurunko

1. Onko teillä kouluissanne paperittomia tai ilman oleskelulupaa olevia lapsia ja nuoria?
2. Miten he käsityksenne mukaan ovat päätyneet paperittomiksi? (tällä kysymyksellä haetaan näkökulmia siihen onko lapset/nuoret ja heidän perheensä hakeneet oleskelulupaa, saaneet kielteisen päätöksen jne).
3. Miten kouluissa/oppilaitoksissa menetellään paperittoman lapsen/nuoren kohdalla?
4. Miten heitä tuetaan? Minkälaista tukea he tarvitsevat?
5. Minkälaista tukea heidän perheensä tarvitsevat?
6. Mitä haasteita paperittomat lapset/nuoret tuovat kouluun/oppilaitokseen? Minkälaista tukea koulun henkilökunta tarvitsee näiden haasteiden kanssa?
7. Onko tämä asiakasmäärä lisääntynyt?